

The map shows the following regions and their approximate colors: Pinar del Río (green), Matanzas (yellow), Cienfuegos (orange), Santa Clara (dark green), Sancti Spiritus (dark green), Ciego de Avila (dark green), Camaguey (dark green), La Tunja (yellow), Bayamo (brown), Sagua de Tula (green), Sancti Spiritus (dark green), and Guantánamo (pink). A legend at the bottom left shows six circular icons with different patterns and colors (orange, green, yellow, dark green, blue, and light green) each labeled '20%'. To the right of these are three rectangular bars, each labeled '20%', with different patterns (orange, green, and blue). At the bottom right, there are three upward-pointing arrows (green, blue, and yellow) and three more rectangular bars, each labeled '20%', with different patterns (green, blue, and yellow).

شناسنامه گزارش

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

عنوان:

بررسی دیپلماسی اقتصادی کوبا با تاکید بر فرصت‌های تجاری برای ایران

مدیریت دیپلماسی اقتصادی و آینده پژوهی

تهیه کنندگان: دکتر بهزاد احمدی، هیئت علمی دانشگاه تهران، مینا اوتادی

ناظر: آیدا ابونبی

تاریخ انتشار: مهر ۱۴۰۴

کد شناسه گزارش: RC-1404-MEF-D2-PP-1126

واژه‌های کلیدی: خلیج مکزیک، نیکل، شکر، تنباکو، محصولات دارویی، فیدل کاسترو، حزب کمونیست، دیپلماسی پزشکی، گردشگری و صادرات مواد خام

نشانی: تهران، خیابان طالقانی، نبش خیابان شهید موسوی (فرصت)، پلاک ۱۷۵

فهرست مطالب

۵	خلاصه مدیریتی
۷	مقدمه
۱۱	بخش اول: ساختار سیاسی
۱۵	بخش دوم: ساختار اقتصادی
۴۳	بخش سوم: ساختار تجاری
۶۱	بخش چهارم: فرصت‌ها و چالش‌های روابط تجاری ایران با کوبا
۶۹	جمع‌بندی
۷۲	منابع

خلاصه مدیریتی

کوبا، بزرگ‌ترین جزیره کارائیب، در ۱۵۰ کیلومتری جنوب ایالت فلوریدا و در ورودی خلیج مکزیک قرار دارد و از موقعیت ژئوپلیتیکی ویژه‌ای برخوردار است که آن را در مرکز رقابت‌های منطقه‌ای و جهانی قرار داده است. این کشور با تسلط بر مسیرهای مهم دریایی کارائیب و برخورداری از منابع طبیعی مانند نیکل، شکر، تنباکو و زمین‌های کشاورزی حاصلخیز، همواره اهمیت استراتژیک برای قدرت‌های خارجی داشته است.

انقلاب ۱۹۵۹ به رهبری فیدل کاسترو نظام تک‌حزبی و کمونیستی کوبا را تثبیت کرد و این کشور را در جبهه مقابل ایالات متحده قرار داد. تحریم‌های ایالات متحده که از سال ۱۹۶۲ آغاز شد، همچنان اصلی‌ترین مانع رشد اقتصادی کوبا است و خساراتی سنگین به این کشور وارد کرده است. در واکنش به بحران‌ها، دولت کوبا به تدریج اصلاحاتی محدود مانند اجازه فعالیت بخش خصوصی در مقیاس کوچک از سال ۲۰۰۹ اجرا کرده است، اما کنترل حزب کمونیست بر اقتصاد همچنان گسترده باقی مانده است.

منابع درآمدی کوبا متنوع اما محدودند؛ صادرات خدمات پزشکی به بیش از ۹۰ کشور جهان، صادرات نیکل، تنباکو، شکر و محصولات دارویی نقش محوری دارند. گردشگری نیز تا پیش از همه‌گیری کرونا و تشدید تحریم‌ها سهم بزرگی در اقتصاد ایفا می‌کرد. چین، ونزوئلا، روسیه، اسپانیا و کانادا شرکای اصلی تجاری کوبا هستند. چین با سرمایه‌گذاری در پروژه‌های انرژی و زیرساخت، روسیه با ارائه وام‌ها و ونزوئلا با تأمین نفت، هرکدام نقش مهمی در اقتصاد کوبا دارند. دیپلماسی پزشکی نیز از مهم‌ترین ابزارهای سیاست خارجی کوبا است که نه تنها حسن نیت و وجهه جهانی کوبا را تقویت کرده بلکه منبعی برای کسب درآمد و ایجاد پیوندهای اقتصادی نیز بوده است.

روابط ایران و کوبا نمونه‌ای از همکاری میان کشورهای ایالات متحده است که با تحریم‌های ایالات متحده مواجه‌اند. این روابط در حوزه‌های پزشکی و بیوتکنولوژی برجسته است و در حوزه‌هایی مانند خودروسازی، منسوجات، آلومینیوم، نیکل، محصولات کشاورزی و شیلات نیز ظرفیت همکاری وجود دارد. فاصله جغرافیایی، تحریم‌های آمریکا، مشکلات لجستیکی و محدودیت‌های اقتصادی داخلی کوبا چالش‌های اصلی در مسیر گسترش روابط هستند. با توجه به برنامه‌های ایران برای

تنوع بخشی به مقاصد صادراتی و اهمیت راهبردی آمریکای لاتین، کوبا می تواند مقصدی ارزشمند باشد. تجربه چین، روسیه و حتی کشورهای منطقه ای مانند برزیل نشان می دهد کوبا ظرفیت پذیرش بازیگران تازه ای مانند ایران را دارد، به شرطی که راهبردی هدفمند طراحی و پیگیری شود.

مقدمه

کوبا، بزرگ‌ترین جزیره کارائیب، در ۱۵۰ کیلومتری جنوب ایالت فلوریدا در ایالات متحده و در ورودی خلیج مکزیک قرار دارد. این موقعیت جغرافیایی به کوبا نقشی منحصربه‌فرد در معادلات منطقه‌ای بخشیده و نزدیکی جغرافیایی به آمریکا این کشور را از دیرباز در مرکز رقابت‌های ژئوپلیتیکی قرار داده است. علاوه بر این، کوبا بر مسیرهای مهم دریایی در کارائیب تسلط دارد و همواره برای قدرت‌های خارجی اهمیت استراتژیک ویژه‌ای داشته است. این کشور منابع طبیعی همچون نیکل، یکی از بزرگ‌ترین ذخایر جهان، را در خود جای داده و شکر، تنباکو و زمین‌های کشاورزی حاصلخیز، از گذشته تا امروز ستون‌های اصلی اقتصاد آن را تشکیل داده و بر سیاست داخلی و خارجی آن تأثیر گذاشته‌اند.

انقلاب کوبا در سال ۱۹۵۹ به رهبری فیدل کاسترو نقطه عطفی در تاریخ سیاسی و اجتماعی این کشور بود. نظام سیاسی کوبا پس از انقلاب به صورت تک‌حزبی و تحت رهبری حزب کمونیست کوبا شکل گرفت و تاکنون ادامه یافته است. این ایدئولوژی کمونیستی سبب شد کوبا در جبهه مقابل ایالات متحده و متحدان غربی قرار گیرد و به یکی از مراکز مهم مقاومت ضد امپریالیستی تبدیل شود. همسویی ایدئولوژیک، کوبا را به متحد کشورهایی چون ونزوئلا، چین، روسیه و ایران بدل کرده و نوعی بلوک همبستگی میان کشورهای که در برابر سلطه آمریکا مقاومت می‌کنند، شکل گرفته است.

از نظر اقتصادی، کوبا الگوی سوسیالیستی را برگزید و اقتصاد متمرکز و تحت کنترل دولت ایجاد کرد. این اقتصاد با چالش‌های فراوانی روبه‌رو بوده است. از زمان فروپاشی شوروی، که مهم‌ترین پشتیبان اقتصادی کوبا بود، این کشور وارد دوره‌ای موسوم به «دوره ویژه» شد. در این دوران، کمبود شدید منابع، مشکلات حمل‌ونقل و افت تولید صنعتی و کشاورزی، زندگی مردم را به شدت تحت فشار قرار داد. دولت کوبا در واکنش به این بحران‌ها به تدریج اصلاحاتی محدود را اجرا کرد که از جمله آن می‌توان به اجازه فعالیت بخش خصوصی در مقیاس کوچک از سال ۲۰۰۹ اشاره کرد. با این حال، کنترل حزب کمونیست بر اقتصاد همچنان گسترده باقی ماند و گسترش بخش خصوصی با محدودیت‌های جدی مواجه شد.

منابع درآمدی کوبا متنوع اما محدود هستند. صادرات خدمات پزشکی به بیش از ۹۰ کشور جهان

از جمله راهبردهای اصلی درآمدزایی محسوب می‌شود. همچنین صادرات نیکل، تنباکو (به‌ویژه سیگار برگ مشهور کوبایی)، شکر و محصولات دارویی نقش محوری دارند. گردشگری نیز تا پیش از همه‌گیری کرونا و تشدید تحریم‌ها، سهم بزرگی در اقتصاد ایفا می‌کرد و میلیون‌ها گردشگر از اروپا، کانادا و آمریکای لاتین به کوبا سفر می‌کردند. شرکای تجاری اصلی کوبا امروز چین، ونزوئلا، روسیه، اسپانیا و کانادا هستند. این ترکیب بازتابی از رویکرد استراتژیک کوبا در مدیریت روابط جهانی و تلاش برای کاهش وابستگی به آمریکا است.

نقش چین در اقتصاد کوبا طی دو دهه اخیر چشمگیر بوده است. چین نه تنها بزرگ‌ترین شریک تجاری کوبا محسوب می‌شود بلکه در پروژه‌های انرژی و زیرساختی مانند نیروگاه‌های خورشیدی، توسعه بنادر و مدرن‌سازی لجستیک سرمایه‌گذاری کرده است. این اقدامات باعث شده چین به‌عنوان وزنه‌ای در برابر تحریم‌های ایالات متحده عمل کند. روسیه نیز با ارائه وام‌هایی برای خرید نفت و حمایت از توسعه انرژی تجدیدپذیر، جایگاهی قابل توجه در روابط اقتصادی کوبا دارد. ونزوئلا، به‌ویژه در دوران هوگو چاوز، منبع مهمی برای تأمین نفت کوبا بود. این اتحاد استراتژیک موجب شد کوبا بخشی از کمبود انرژی خود را جبران کند، هرچند بحران اقتصادی ونزوئلا در سال‌های اخیر این روند را تضعیف کرده است.

یکی از مهم‌ترین ابزارهای سیاست خارجی کوبا، دیپلماسی پزشکی است. از دهه ۱۹۶۰ تاکنون بیش از ۶۷ هزار پزشک و پرستار کوبایی به کشورهای مختلف اعزام شده‌اند. این برنامه نه تنها حسن نیت و وجهه جهانی کوبا را تقویت کرده بلکه منبعی برای کسب درآمد و ایجاد پیوندهای اقتصادی نیز بوده است. در آمریکای لاتین و آفریقا، همکاری‌های پزشکی کوبا با استقبال گسترده مواجه شد و گاهی به دریافت امتیازات اقتصادی همچون نفت یا قراردادهای تجاری انجامید. چنین برنامه‌هایی توانسته‌اند جایگاه کوبا را به‌رغم محدودیت منابع، به‌عنوان بازیگری مؤثر در حوزه سلامت جهانی تثبیت کنند.

تحریم‌های ایالات متحده علیه کوبا که از سال ۱۹۶۲ آغاز شد، همچنان اصلی‌ترین مانع رشد اقتصادی این کشور باقی مانده است. این تحریم‌ها در طول دهه‌ها شدت یافته و بر اساس برآوردهای دولت کوبا و سازمان ملل، خسارتی بین ۱۴۴ میلیارد تا ۱.۱ تریلیون دلار به این کشور وارد کرده است. تحریم‌ها تجارت خارجی، نقل و انتقالات مالی، سرمایه‌گذاری و حتی سفر را با محدودیت جدی روبه‌رو کرده‌اند و پیامدهایی چون فقر و تورم گسترده را به همراه داشته‌اند. با

وجود این، کوبا کوشیده است با اصلاحات اقتصادی جزئی و ایجاد روابط اقتصادی با شرکای غیرغربی، بخشی از فشارها را جبران کند.

اصلاحات اقتصادی کوبا از سال ۲۰۰۹ به تدریج آغاز شد. دولت اجازه داد کسب و کارهای کوچک خصوصی شکل بگیرند و بازار املاک و مستغلات تا حدی آزاد شد. با این حال، حزب کمونیست همچنان نظارت سخت‌گیرانه‌ای بر اقتصاد اعمال می‌کند. وجود سیستم دو ارزی، وابستگی بالا به واردات کالاهای اساسی و محدودیت در جذب سرمایه خارجی از جمله عواملی هستند که رشد اقتصادی کوبا را پیچیده‌تر کرده‌اند.

در سطح دیپلماسی اقتصادی، کوبا میزبان بیش از ۱۱۴ هیئت دیپلماتیک خارجی است و با کشورهای مختلف توافق‌نامه‌های تجاری دارد. این نشان می‌دهد که علی‌رغم تحریم‌های شدید آمریکا، این کشور توانسته جایگاه نسبی خود را در عرصه روابط بین‌المللی حفظ کند. همچنین کوبا همواره تلاش کرده در سازمان‌های بین‌المللی مانند جنبش عدم تعهد نقش فعالی داشته باشد و از این طریق ائتلاف‌های سیاسی و اقتصادی خود را گسترش دهد.

روابط ایران و کوبا یکی از نمونه‌های بارز همکاری میان کشورهایی است که با تحریم‌های ایالات متحده روبه‌رو هستند. این روابط نه تنها بر اشتراکات سیاسی و مقاومت در برابر فشارهای خارجی استوار است بلکه در حوزه‌های اقتصادی نیز جلوه یافته است. همکاری در زمینه‌های پزشکی و بیوتکنولوژی یکی از برجسته‌ترین محورهای روابط دو کشور است. ایران و کوبا در تولید داروهای پیشرفته، واکسن و فناوری‌های پزشکی همکاری‌های گسترده‌ای داشته‌اند. به‌ویژه در دوره همه‌گیری کرونا، این همکاری اهمیت بیشتری یافت. علاوه بر بخش پزشکی، حوزه‌هایی چون خودروسازی، منسوجات، آلومینیوم، نیکل، محصولات کشاورزی و شیلات نیز در دستور کار همکاری‌های دوجانبه قرار گرفته‌اند. ایران و کوبا توافق‌ها و اسناد متعددی را در زمینه‌های مختلف به امضا رسانده‌اند. با این حال، ظرفیت‌ها و فرصت‌های موجود هنوز به طور کامل محقق نشده‌اند. فاصله جغرافیایی زیاد میان دو کشور، تحریم‌های آمریکا، مشکلات لجستیکی و محدودیت‌های اقتصادی داخلی کوبا از جمله چالش‌های اصلی در مسیر گسترش روابط هستند. موفقیت این همکاری‌ها بستگی زیادی به رفع موانع حمل و نقل، مدیریت فشار تحریم‌ها و اجرای مؤثر توافق‌نامه‌ها دارد.

در عین حال، روابط سیاسی دوستانه و سابقه همکاری‌های علمی و فناورانه، زمینه‌ای مناسب برای توسعه بیشتر روابط اقتصادی ایران و کوبا فراهم می‌کند. با توجه به برنامه‌های ایران برای تنوع‌بخشی به مقاصد صادراتی و اهمیت راهبردی آمریکای لاتین، کوبا می‌تواند مقصدی ارزشمند در این مسیر باشد. کوبا نیز با توجه به نیازهای اقتصادی خود و تلاش برای کاهش فشار تحریم‌ها، انگیزه بالایی برای همکاری با ایران دارد.

مطالعه روابط کوبا با سایر کشورها نشان می‌دهد که این کشور آمادگی پذیرش شرکای اقتصادی جدید را دارد. چین با بهره‌گیری از سرمایه‌گذاری‌های هوشمندانه توانسته جایگاهی محکم در اقتصاد کوبا کسب کند. روسیه نیز با توجه به سابقه تاریخی و همکاری‌های انرژی و صنعتی، نفوذ خود را در کوبا حفظ کرده است. حتی کشورهای منطقه‌ای مانند برزیل با سرمایه‌گذاری در کشاورزی و پروژه‌های زیربنایی توانسته‌اند منافع پایداری ایجاد کنند. این تجربیات نشان می‌دهد که کوبا ظرفیت پذیرش بازیگران تازه‌ای مانند ایران را دارد، به شرطی که راهبردی هدفمند طراحی و پیگیری شود.

از منظر ایران، حضور در بازار کوبا تنها یک همکاری اقتصادی نیست، بلکه بخشی از راهبرد کلان برای حضور فعال‌تر در آمریکای لاتین محسوب می‌شود. این منطقه از دیرباز حوزه نفوذ سنتی ایالات متحده بوده است، اما در دهه‌های اخیر شاهد افزایش نفوذ قدرت‌های نوظهور و گسترش روابط جنوب-جنوب بوده‌ایم. برای ایران، حضور فعال در این منطقه فرصتی است برای تقویت قدرت چانه‌زنی در نظام جهانی، کاهش فشار تحریم‌ها و متنوع‌سازی شرکای تجاری.

تحلیل دقیق ساختار اقتصادی کوبا، بررسی نیازهای بازار این کشور، شناسایی فرصت‌های صادراتی و ارزیابی میزان رقابت‌پذیری محصولات ایرانی در کوبا، ابزارهایی کلیدی برای تدوین راهبردی کارآمد به شمار می‌روند. افزون بر این، بررسی زمینه‌های سرمایه‌گذاری مشترک، از جمله در بخش انرژی‌های تجدیدپذیر، بیوتکنولوژی و داروسازی، می‌تواند افق‌های جدیدی را در روابط دوجانبه بگشاید. به طور کلی، پژوهشی جامع درباره اقتصاد و تجارت کوبا نه تنها به غنای علمی مطالعات مربوط به دیپلماسی اقتصادی ایران می‌افزاید، بلکه در سطح عملیاتی به تصمیم‌گیران کشور کمک می‌کند تا سیاست‌هایی کارآمد برای حضور پایدار در بازار کوبا طراحی کنند. چنین راهبردی می‌تواند ضمن ارتقای سطح روابط اقتصادی دو کشور، جایگاه ایران را در آمریکای لاتین تقویت کرده و الگویی موفق از همکاری‌های جنوب-جنوب ارائه دهد.

بخش اول: ساختار سیاسی

کوبا، جزیره‌ای واقع در دریای کارائیب با جمعیتی بیش از ۱۱ میلیون نفر، دارای تاریخی طولانی و پیچیده از استعمار، انقلاب و تحولات اقتصادی است که پایه‌های ساختار سیاسی و اقتصادی کنونی آن را شکل داده است. این کشور پس از انقلاب ۱۹۵۹، تغییرات بنیادینی را تجربه کرد که همه ابعاد زندگی اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را تحت تأثیر قرار داد و باعث شد کوبا به یک نمونه منحصر به فرد از اقتصاد برنامه‌ریزی شده تبدیل شود. انقلاب ۱۹۵۹ نقطه عطفی در تاریخ کوبا بود و تأثیر آن هنوز در ساختار کنونی کشور مشهود است. پس از انقلاب، مالکیت خصوصی محدود شد و اقتصاد به سمت مالکیت دولتی و برنامه‌ریزی مرکزی حرکت کرد. اصلاحات زمین، ملی کردن صنایع و تأسیس نهادهای دولتی، پایه‌های سیاست و اقتصاد سوسیالیستی کوبا را شکل دادند و این چارچوب هنوز به عنوان مدل اصلی اداره کشور حفظ شده است (Mauritiustrade, 2025). تمرکز بر عدالت اجتماعی، ارائه خدمات رایگان به شهروندان و محدودیت مالکیت خصوصی، ویژگی‌های شاخص این کشور هستند که تحلیل آنها بدون توجه به تاریخچه انقلاب و تحولات پس از آن، ناقص خواهد بود. (Mauritiustrade, 2025)

سیستم سیاسی کوبا یک نظام تک‌حزبی است که حزب کمونیست به عنوان نیروی راهبر جامعه، نقش محوری در تعیین خط‌مشی‌های سیاسی و اقتصادی کشور ایفا می‌کند. این حزب نه تنها بر ساختار دولت و نهادهای اجرایی نظارت دارد، بلکه فعالیت‌های رسانه‌ای، دانشگاه‌ها، انجمن‌های اجتماعی و اتحادیه‌های کارگری را نیز هدایت می‌کند. چنین سیستمی باعث شده تصمیم‌گیری‌ها در سطوح کلان با انسجام بالایی انجام شود، اما در عین حال محدودیت‌هایی جدی برای مشارکت مستقل جامعه مدنی ایجاد کرده است. (Martínez, 2022)

رابطه پیچیده بین سیاست و اقتصاد در کوبا به گونه‌ای است که تصمیمات اقتصادی اغلب با اهداف سیاسی و اجتماعی همسو هستند. به عبارت دیگر، سیاست‌های اقتصادی نه تنها برای توسعه بازار یا رشد اقتصادی، بلکه برای تثبیت حکومت و تحقق عدالت اجتماعی طراحی شده‌اند. این تلفیق سیاست و اقتصاد باعث شده که کوبا تجربه‌ای خاص از تعامل حکومت متمرکز با جامعه ارائه دهد. (Domínguez, 2017)

بر این اساس، تحلیل شرایط کنونی کوبا بدون بررسی همزمان ساختار سیاسی، اقتصادی و

فشارهای خارجی ناقص خواهد بود. این کشور نمونه‌ای است که نشان می‌دهد چگونه سیاست و اقتصاد می‌توانند در یک چارچوب سوسیالیستی هم‌زمان با محدودیت‌ها، ثبات نسبی و ارائه خدمات عمومی پایدار ایجاد کنند. مطالعات در مورد کوبا می‌تواند درس‌های مهمی برای دیگر کشورها در زمینه مدیریت اقتصادی، برنامه‌ریزی متمرکز و سیاست‌گذاری اجتماعی ارائه دهد (Martínez, 2022).

سیستم سیاسی کوبا بر پایه حکومت تک‌حزبی استوار است و حزب کمونیست کوبا (PCC) نقش راهبردی و هدایتگر جامعه را بر عهده دارد. این حزب نه تنها نهادهای دولتی و اجرایی را کنترل می‌کند، بلکه تمامی تصمیم‌گیری‌های کلان اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را نیز مدیریت می‌کند. به همین دلیل، ساختار سیاسی کوبا نمونه‌ای از تمرکز قدرت در یک حزب سیاسی است که با هدف حفظ انسجام و ثبات اجتماعی طراحی شده است. (Martínez, 2022)

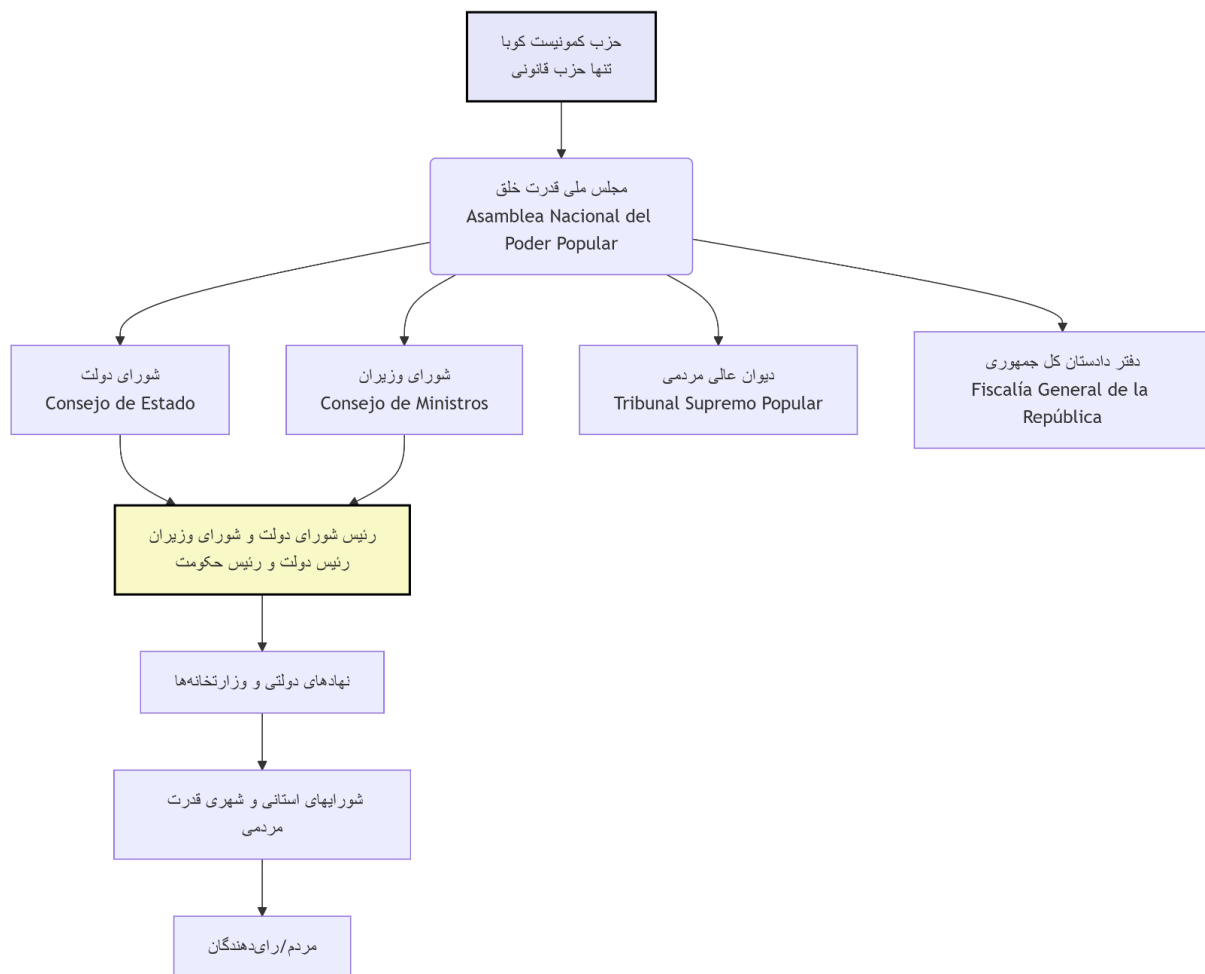
نهادهای دولتی کوبا شامل شورای دولت، مجلس ملی خلق و شوراهای استانی و محلی هستند که همگی تحت هدایت حزب کمونیست عمل می‌کنند. در این سیستم، مجلس ملی وظیفه تصویب قوانین و سیاست‌ها را دارد، اما تصمیم‌گیری‌های کلان و تعیین اولویت‌ها عمدتاً توسط حزب کمونیست صورت می‌گیرد. این ترکیب، تعادل بین نهادهای اجرایی و رهبری حزب را فراهم کرده و امکان هماهنگی گسترده در سطح ملی را ایجاد می‌کند. (Mauritiustrade, 2025)

رهبر کوبا به عنوان بالاترین مقام سیاسی و رئیس حزب کمونیست، نقش تعیین‌کننده‌ای در جهت‌دهی به سیاست‌ها و تصمیمات کشور دارد. این مقام هم‌زمان نماد وحدت ملی و رهبری ایدئولوژیک حزب است و نقش اجرایی و نظارتی بر تمامی بخش‌های حکومت دارد. قدرت متمرکز در رهبری، زمینه‌ای برای ثبات سیاسی فراهم کرده، اما محدودیت‌هایی نیز برای مشارکت مستقل شهروندان ایجاد کرده است. (Martínez, 2022)

یکی از ویژگی‌های مهم ساختار سیاسی کوبا، وجود مکانیزم‌های کنترلی و هماهنگی در سطوح محلی و استانی است. شوراهای محلی و استانی با هدف هماهنگی برنامه‌های اجتماعی و اقتصادی با سیاست‌های کلان حزب تأسیس شده‌اند و امکان بازخورد و گزارش‌دهی از سطح جامعه به رهبری مرکزی را فراهم می‌کنند. این نظام سلسله‌مراتبی باعث شده که سیاست‌های کلان با انسجام و کارایی بیشتری اجرا شوند. (Domínguez, 2017)

حزب کمونیست کوبا همچنین نقش نظارتی بر رسانه‌ها، دانشگاه‌ها و نهادهای فرهنگی دارد. این کنترل باعث شده که پیام‌ها و خط‌مشی‌های ایدئولوژیک حزب به صورت یکنواخت در سراسر جامعه منتشر شوند و هرگونه فعالیت مستقل یا مخالف محدود شود. این ویژگی، کنترل اجتماعی و سیاسی حزب را تقویت کرده، اما در عین حال باعث محدودیت فضای آزادی بیان و فعالیت‌های مدنی شده است (Embassy of the kingdom of the Netherlands in Havana, 2021).

نمودار ۱: ساختار سیاسی کوبا

در کوبا، انتخابات برای مجلس ملی و شوراهای محلی برگزار می‌شود، اما نامزدها عمدتاً توسط حزب کمونیست تأیید می‌شوند. این نظام انتخاباتی با هدف تضمین انسجام حزبی و اجرای برنامه‌های دولت طراحی شده و مشارکت گسترده مردم را در چارچوب سیاست‌های تعیین‌شده حزب ممکن می‌سازد. در عمل، این ساختار، کنترل حزب بر نهادهای انتخاباتی و تصمیم‌گیری‌های سیاسی را تضمین می‌کند (Martínez, 2022).

رهبری حزب کمونیست کوبا به صورت منظم کنگره برگزار می‌کند تا سیاست‌ها، اولویت‌ها و برنامه‌های کشور را بررسی و به‌روز کند. این کنگره‌ها، مکانیزمی برای اصلاحات محدود و انعطاف‌پذیری در سیاست‌ها فراهم می‌کنند و نشان‌دهنده تلاش حزب برای تطبیق با شرایط داخلی و خارجی بدون کاهش کنترل سیاسی هستند. (Domínguez, 2017)

یکی از چالش‌های اصلی ساختار سیاسی کوبا، مدیریت تعادل بین تمرکز قدرت و پاسخگویی به نیازهای جامعه است. اگرچه تمرکز قدرت انسجام و هماهنگی بالایی ایجاد کرده، اما محدودیت‌های مشارکت شهروندان و فعالیت مستقل اجتماعی می‌تواند بر مشروعیت سیاسی بلندمدت تأثیرگذار باشد. (Mauritiustrade, 2025)

سیاست خارجی کوبا نیز تحت تأثیر مستقیم حزب کمونیست قرار دارد و تصمیم‌گیری‌های راهبردی در این حوزه با هدف حفظ استقلال، مقابله با فشارهای خارجی و گسترش همکاری‌های بین‌المللی انجام می‌شود. این سیاست‌ها نشان می‌دهند که ساختار سیاسی متمرکز، نه تنها بر امور داخلی، بلکه بر تعاملات بین‌المللی کشور نیز تسلط دارد و تأثیر مستقیم بر سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی می‌گذارد. (Desilver, 2015)

در نهایت، ساختار سیاسی کوبا نظامی متمرکز است که ویژگی‌های آن هم فرصت و هم محدودیت ایجاد کرده است. این تمرکز از یک‌سو امکان اعمال سیاست‌های کلان اقتصادی و اجتماعی را در سطح ملی فراهم می‌آورد، اما از سوی دیگر دامنه مشارکت سیاسی و انعطاف‌پذیری در تصمیم‌گیری را محدود می‌سازد. نتیجه این ترکیب، الگویی خاص از رابطه میان حزب حاکم، دولت و جامعه است که هم‌زمان نقاط قوت و ضعف خود را دارد. (Martínez, 2022)

درخصوص تعامل بین ساختار سیاسی و اقتصادی باید گفت در کوبا، سیاست و اقتصاد به شدت به هم پیوسته‌اند. تمامی تصمیمات اقتصادی، حتی در حوزه‌هایی که به ظاهر تکنیکی هستند، با ملاحظات سیاسی و ایدئولوژیک گرفته می‌شوند. اصلاحات اقتصادی محدود، همواره با هدف جلوگیری از نابرابری شدید و حفظ کنترل سیاسی اعمال می‌شوند. این همزیستی پیچیده بین اقتصاد و سیاست، نمونه‌ای از تجربه کشورهای سوسیالیستی است که سعی دارند تعادل بین عدالت اجتماعی، ثبات سیاسی و رشد اقتصادی را حفظ کنند. (Domínguez, 2017)

بخش دوم: ساختار اقتصادی

۱. نگاه اجمالی

اقتصاد کوبا به شدت دولتی و متمرکز است و بخش عمده صنایع، بانک‌ها، منابع طبیعی و زیرساخت‌های حیاتی در اختیار دولت قرار دارند. این مدل اقتصادی امکان ارائه گسترده خدمات اجتماعی مانند آموزش و بهداشت را فراهم کرده است، اما همزمان باعث کاهش رقابت‌پذیری، محدودیت نوآوری و ضعف انعطاف اقتصادی شده است. اقتصاد متمرکز کوبا نمونه‌ای است که نشان می‌دهد چگونه سیاست‌های اقتصادی و ایدئولوژی می‌توانند همزمان بر رفاه اجتماعی و کارایی اقتصادی تأثیر بگذارند (Domínguez, 2017).

تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی خارجی، به ویژه از سوی ایالات متحده، تأثیر قابل توجهی بر اقتصاد کوبا گذاشته‌اند. این فشارها همراه با کاهش حمایت اتحاد جماهیر شوروی در دهه ۱۹۹۰، باعث شد کشور با بحران اقتصادی جدی مواجه شود و اصلاحات محدود اقتصادی را برای مقابله با مشکلات انجام دهد. این اصلاحات شامل ایجاد مشاغل خصوصی کوچک، توسعه گردشگری و جذب سرمایه‌گذاری خارجی در بخش‌های مشخصی از اقتصاد بود (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021). دولت سیاست‌هایی را هم برای تشویق صادرات، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و توسعه همکاری‌های اقتصادی بین‌المللی طراحی کرده است. این سیاست‌ها نشان‌دهنده انعطاف‌پذیری نسبی سیستم اقتصادی متمرکز در مواجهه با فشارهای خارجی است. (Desilver, 2015)

یکی از ویژگی‌های مهم اقتصاد کوبا وابستگی شدید به گردشگری و صادرات مواد خام است. گردشگری پس از بحران اقتصادی دهه ۱۹۹۰ به مهم‌ترین منبع درآمد ارزی کشور تبدیل شد و به جذب سرمایه‌گذاری خارجی در بخش‌های خدماتی و هتلداری منجر شد. این وابستگی به گردشگری باعث شده اقتصاد کوبا نسبت به نوسانات جهانی حساس باشد و هرگونه تغییر در جریان گردشگری، تأثیر مستقیم بر درآمد ارزی و بودجه دولت داشته باشد (Domínguez, 2017).

بخش کشاورزی کوبا شامل تولید شکر، تنباکو، قهوه و محصولات غذایی است که به شدت تحت نظارت و برنامه‌ریزی دولت قرار دارند. دولت برنامه‌های توسعه کشاورزی را با هدف

خودکفایی غذایی و افزایش صادرات طراحی می‌کند و سیاست‌های حمایتی و اعتباری برای کشاورزان ارائه می‌دهد. این سیاست‌ها علاوه بر ایجاد ثبات تولید، به هماهنگی بین بخش کشاورزی و صنایع تبدیلی نیز کمک می‌کنند (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021).

صنعت کوبا عمدتاً دولتی است و شامل تولید انرژی، فرآوری مواد معدنی و صنایع سبک و سنگین می‌شود. سرمایه‌گذاری خارجی در برخی صنایع مجاز است، اما تحت چارچوب قانونی سخت‌گیرانه و با مشارکت دولت انجام می‌گیرد. این مدل، ترکیبی از مالکیت دولتی و محدودیت سرمایه‌گذاری خصوصی را ارائه می‌دهد که هدف آن حفظ کنترل استراتژیک بر منابع و فناوری‌های کلیدی کشور است (Martínez, 2022).

بخش خدمات در کوبا شامل آموزش، بهداشت، گردشگری و حمل و نقل است که بیشتر آن دولتی و رایگان یا با تعرفه‌های کم برای شهروندان ارائه می‌شود. این بخش نقش مهمی در رفاه اجتماعی و کاهش نابرابری اقتصادی دارد. در سال‌های اخیر، توسعه گردشگری به عنوان یکی از منابع اصلی درآمد ارزی کشور مورد توجه قرار گرفته و دولت سیاست‌های تشویقی برای سرمایه‌گذاری در این حوزه وضع کرده است (Mauritiustrade, 2025).

نظام مالی و بانکی کوبا نیز تحت کنترل دولت است و ارز و نرخ‌های مبادله به دقت مدیریت می‌شوند (Martínez, 2022). سیستم دوگانه ارزی کوبا شامل پزوی ملی و پزوی قابل تبدیل است که یکی برای معاملات داخلی و دیگری برای گردشگری و تجارت خارجی استفاده می‌شود. این سیستم، هرچند امکان مدیریت بهتر ارز و کنترل بازار را فراهم می‌کند، اما پیچیدگی‌هایی در اقتصاد ایجاد کرده و باعث تفاوت قیمت‌ها و نابرابری در دسترسی به کالاها و خدمات شده است. این موضوع از جمله چالش‌های اصلی سیاست‌های اقتصادی کشور محسوب می‌شود (Desilver, 2015).

توسعه فناوری و زیرساخت‌های دیجیتال در کوبا با هدف افزایش بهره‌وری و ارتقای خدمات عمومی دنبال می‌شود. دولت برنامه‌هایی برای بهبود دسترسی به اینترنت، آموزش فناوری اطلاعات و توسعه سیستم‌های اطلاعاتی در بخش‌های مختلف اقتصادی و دولتی طراحی کرده است. این اقدامات نشان می‌دهد که حتی در یک اقتصاد متمرکز، توجه به نوآوری و توسعه

تکنولوژی بخشی از سیاست‌های توسعه استراتژیک کشور است (Mauritiustrade, 2025)

در مجموع، اقتصاد کوبا نمونه‌ای از یک سیستم متمرکز و دولتی است که تلاش دارد با تمرکز منابع، برنامه‌ریزی مرکزی و کنترل بخش‌های کلیدی، ثبات و عدالت اجتماعی را حفظ کند. این سیستم، علی‌رغم محدودیت‌ها و چالش‌های خارجی، توانسته است الگوهای اقتصادی و اجتماعی منحصر به فردی ایجاد کند و تجربه‌ای خاص در مدیریت اقتصادی ارائه دهد.

۲. بخش‌های کلیدی

اقتصاد کوبا دارای ساختاری چندلایه است که ترکیبی از بخش‌های دولتی قدرتمند و بخش خصوصی محدود اما رو به رشد را در بر می‌گیرد. این ساختار نشان‌دهنده تلاش دولت برای حفظ کنترل اقتصادی در کنار ایجاد انگیزه برای کارآفرینی و نوآوری است. شناخت دقیق بخش‌های اقتصادی و توانمندی‌های تجاری کشور، به سرمایه‌گذاران، تحلیل‌گران اقتصادی و سیاست‌گذاران کمک می‌کند تا فرصت‌ها و چالش‌های موجود را به‌طور کامل درک کنند و تصمیمات استراتژیک موثرتری اتخاذ نمایند.

بخش‌های کلیدی اقتصادی کوبا شامل صنعت گردشگری، کشاورزی، معدن و انرژی، صنایع تولیدی و تجارت خارجی است. هر یک از این حوزه‌ها سهم قابل توجهی در تولید ناخالص داخلی، اشتغال‌زایی و درآمد ارزی دارند و به نحوی مکمل یکدیگر عمل می‌کنند. به‌طور مثال، گردشگری نه تنها منبع درآمد ارزی مستقیم است، بلکه تقاضا برای خدمات محلی، صنایع غذایی و حمل‌ونقل را نیز افزایش می‌دهد.

پتانسیل‌های تجاری کوبا در گرو منابع طبیعی غنی، نیروی انسانی ماهر، موقعیت جغرافیایی استراتژیک و تجربه تاریخی کشور در صادرات محصولات خاص مانند قهوه، شکر و تنباکو است. این پتانسیل‌ها، به‌ویژه در شرایطی که کشور به دنبال جذب سرمایه‌گذاری خارجی و گسترش روابط تجاری با سایر کشورهاست، اهمیت دوچندان پیدا می‌کنند. همچنین، سیاست‌های دولت کوبا در جهت ایجاد مشوق‌های اقتصادی، توسعه زیرساخت‌ها و تقویت امنیت سرمایه‌گذاری، زمینه را برای بهره‌برداری از ظرفیت‌های تجاری فراهم می‌آورد.

در کنار فرصت‌ها، چالش‌هایی مانند محدودیت‌های مالی، تحریم‌های بین‌المللی و مقررات پیچیده قانونی نیز وجود دارد که نقش مهمی در شکل‌دهی به محیط تجاری کشور ایفا می‌کنند. این بخش

از گزارش به بررسی دقیق هر یک از بخش‌های اقتصادی کلیدی و تحلیل پتانسیل‌های تجاری کوبا اختصاص دارد. هدف، ارائه تصویری جامع از ساختار اقتصادی، فرصت‌های سرمایه‌گذاری و تجارت، و همچنین موانع و چالش‌هایی است که سرمایه‌گذاران و سیاست‌گذاران باید در نظر داشته باشند. (Cordoví & Mario, 2008)

۱-۲. صنعت گردشگری

گردشگری یکی از محورهای اصلی اقتصاد کوبا است که نقش حیاتی در تولید ارز خارجی، اشتغال‌زایی و توسعه اقتصادی کشور دارد. این بخش نه تنها منبع اصلی درآمد ارزی است، بلکه توانسته با ایجاد فرصت‌های شغلی مستقیم و غیرمستقیم، سهم قابل توجهی در کاهش بیکاری و بهبود استاندارد زندگی ایفا کند. پیش از بحران جهانی کرونا، گردشگری سالانه بیش از ۴.۷ میلیون بازدیدکننده جذب می‌کرد، اما در سال ۲۰۲۴ این رقم به ۲.۲ میلیون نفر کاهش یافت که بیانگر حساسیت اقتصاد کوبا نسبت به عوامل خارجی و داخلی است. این کاهش شدید ناشی از ترکیبی از مسائل زیرساختی، مشکلات انرژی و محدودیت‌های بین‌المللی بوده است (Mauritiustrade, 2025).

کوبا با مشکلات انرژی داخلی و قطع مکرر برق مواجه است، که فعالیت هتل‌ها، رستوران‌ها و خدمات جانبی گردشگری را محدود کرده و کارایی این بخش را کاهش داده است. زیرساخت‌های ناکافی حمل‌ونقل، هتل‌ها و فرودگاه‌ها، که با استانداردهای جهانی فاصله دارند، تجربه گردشگران را تحت تأثیر قرار می‌دهند و موجب کاهش رضایت و احتمال بازگشت بازدیدکنندگان می‌شوند. این ضعف‌ها همچنین سرمایه‌گذاری خارجی را محدود کرده و رشد صنعت گردشگری را کند می‌کنند. تحریم‌های ایالات متحده تأثیر مستقیم بر گردشگری داشته و محدودیت‌های مالی، بانکی و تبلیغاتی ایجاد کرده است. این تحریم‌ها نه تنها مانع ورود سرمایه‌گذاران خارجی می‌شوند، بلکه تبلیغات بین‌المللی و دسترسی به سیستم‌های پرداخت جهانی را نیز دشوار می‌کنند، که در نهایت به کاهش جذب گردشگر و محدود شدن فرصت‌های رشد اقتصادی منجر می‌شود.

همزمان، رقابت منطقه‌ای در کارائیب افزایش یافته است؛ کشورهایی مانند جمهوری دومینیکن و جامائیکا با ارائه خدمات ارزان‌تر و بسته‌های گردشگری جذاب، سهم قابل توجهی از بازار گردشگری کوبا را به خود اختصاص داده‌اند. این رقابت، ضرورت ارتقای کیفیت خدمات،

بازسازی زیرساخت‌ها و ایجاد تجربه‌ای منحصر به فرد برای گردشگران را برای کوبا دوچندان کرده است. با وجود این محدودیت‌ها، کوبا توانسته بازارهای نوظهور مانند روسیه، چین و مکزیک را توسعه دهد و با اقداماتی همچون تسهیل ویزا و طرح‌های تبلیغاتی ویژه، گردشگران آسیایی و اروپای شرقی را به خود جذب کند. در سطح سیاست‌گذاری نیز، دولت کوبا برای کاهش آسیب‌پذیری، بر توسعه گردشگری داخلی و جذب سرمایه‌گذاری خارجی متمرکز شده است. این سیاست‌ها شامل توسعه زیرساخت‌های گردشگری، ارتقای کیفیت خدمات، بازاریابی بین‌المللی و ایجاد مشوق‌های مالی برای سرمایه‌گذاران است (Global Finance, 2024).

نوسانات گردشگری به شدت اقتصاد کوبا را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ کاهش ناگهانی درآمد ارزی یا محدود شدن ورود گردشگر می‌تواند اثرات فوری بر اشتغال، درآمد خانوارها و جریان نقدینگی کشور داشته باشد. این وابستگی بیش از حد به گردشگری همچنین موجب ایجاد دوگانگی اجتماعی شده است؛ کسانی که در این بخش مشغول‌اند، دسترسی مستقیم به ارز خارجی دارند، در حالی که اکثریت جامعه همچنان وابسته به درآمدهای دولتی باقی می‌مانند، که نابرابری اقتصادی و اجتماعی را تشدید می‌کند (Mauritiustrade, 2025).

صنعت گردشگری همچنین فرصت‌هایی برای توسعه فناوری و آموزش مهارت‌های نیروی انسانی فراهم کرده است. آموزش کارکنان هتل‌ها، گردشگری، راهنمایان تور و متخصصان خدمات جانبی، سطح خدمات را ارتقا می‌دهد و قابلیت رقابت بین‌المللی کوبا را افزایش می‌دهد. سرمایه‌گذاری در آموزش و بهبود کیفیت خدمات، علاوه بر تأثیر اقتصادی، اثرات اجتماعی مثبتی نیز به همراه دارد. این صنعت با توجه به سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی، پتانسیل جذب سرمایه‌های خارجی را نیز دارد. پروژه‌های توسعه هتل‌ها، بازسازی اماکن تاریخی و توسعه تفریحات ساحلی، علاوه بر ایجاد اشتغال مستقیم، به رونق بخش‌های مرتبط اقتصادی مانند حمل‌ونقل، صنایع غذایی و صنایع دستی منجر می‌شوند. (Global Finance, 2024)

با توجه به تمامی چالش‌ها و فرصت‌ها، گردشگری همچنان یک ستون اساسی و راهبردی برای اقتصاد کوبا باقی مانده است و سیاست‌گذاران و سرمایه‌گذاران می‌توانند با مدیریت ریسک‌های خارجی و داخلی، از ظرفیت‌های بالقوه این بخش بهره‌برداری کنند.

۲-۲. بیوتکنولوژی و داروسازی

بیوتکنولوژی و داروسازی یکی از بخش‌های استراتژیک و نوظهور اقتصاد کوبا محسوب می‌شوند که توانسته‌اند جایگاه قابل توجهی در بازارهای جهانی پیدا کنند. این بخش با پشتوانه تحقیقات علمی قوی و سرمایه‌گذاری دولتی، توانسته محصولات دارویی و واکسن‌هایی با کیفیت بالا تولید کند و به کشورهای مختلف صادر نماید. این توانمندی‌های علمی و فناوری کوبا در زمینه بیوتکنولوژی، از جمله تولید واکسن‌های نو ترکیب و داروهای پیشرفته برای درمان بیماری‌های مزمن، نه تنها درآمد ارزی کشور را افزایش داده بلکه اعتبار علمی و فناوری کشور را در سطح بین‌المللی تقویت کرده است. کشورهایی مانند چین، روسیه، برزیل و برخی کشورهای آفریقایی، خریداران اصلی محصولات دارویی کوبا هستند. این بازارها نه تنها درآمد ارزی ایجاد می‌کنند بلکه فرصت‌های همکاری علمی و انتقال فناوری را نیز برای کشور فراهم می‌آورند. به همین دلیل بیوتکنولوژی به عنوان یک بخش استراتژیک با پتانسیل رشد پایدار در نظر گرفته می‌شود (Cordoví & Mario, 2008). همچنین، نوآوری در حوزه بیوتکنولوژی می‌تواند اثرات مثبت اقتصادی گسترده‌ای داشته باشد. علاوه بر ایجاد اشتغال مستقیم در تحقیق و تولید، صنایع وابسته مانند حمل و نقل، بسته‌بندی و خدمات لجستیکی نیز بهره‌مند می‌شوند. این اثرات چندجانبه، رشد اقتصادی و توسعه پایدار را تقویت می‌کند و وابستگی اقتصاد به بخش‌های سنتی مانند گردشگری و کشاورزی را کاهش می‌دهد. توسعه بیوتکنولوژی در کوبا با تمرکز بر تحقیقات نوآوری شکل گرفته است. دولت کوبا سرمایه‌گذاری قابل توجهی در دانشگاه‌ها، مراکز تحقیقاتی و آزمایشگاه‌های تخصصی انجام داده تا ظرفیت تولید واکسن و داروهای پیشرفته افزایش یابد. یکی از مزیت‌های مهم کوبا در این حوزه، تمرکز بر تحقیقات بومی و حل مسائل بهداشتی داخلی است. به عنوان مثال، تولید واکسن‌های منحصر به فرد برای بیماری‌های خاص و داروهای سرطان‌زا، نه تنها نیازهای داخلی را تأمین می‌کند بلکه امکان صادرات این محصولات به بازارهای خارجی را فراهم می‌سازد (Cordoví & Mario, 2008).

نیروی انسانی ماهر یکی از نقاط قوت بیوتکنولوژی کوبا است. دانشگاه‌ها و مؤسسات تحقیقاتی، دانشجویان و متخصصانی تربیت می‌کنند که توانایی انجام تحقیقات پیشرفته را دارند. این نیروی انسانی، علاوه بر کار در مراکز تحقیقاتی داخلی، می‌تواند در صادرات دانش و همکاری‌های بین‌المللی نیز نقش مهمی ایفا کند. آموزش مداوم و توسعه مهارت‌های تخصصی، بخش مهمی

از استراتژی توسعه بیوتکنولوژی محسوب می‌شود. علاوه بر تحقیقات، توسعه زیرساخت‌های تولید و آزمایشگاهی نیز مورد توجه دولت و بخش خصوصی است. ساخت و تجهیز کارخانه‌های داروسازی، آزمایشگاه‌های پیشرفته و مراکز کنترل کیفیت، توان تولید داخلی را افزایش داده و امکان صادرات محصولات با کیفیت جهانی را فراهم می‌کند. این زیرساخت‌ها همچنین امکان همکاری‌های بین‌المللی را تقویت می‌کنند و کوبا را به یک بازیگر جدی در بازار جهانی بیوتکنولوژی تبدیل می‌سازند.

یکی از فرصت‌های مهم برای رشد این بخش، همکاری‌های بین‌المللی و سرمایه‌گذاری مشترک است. شرکت‌های خارجی می‌توانند از فناوری، بازار و نیروی انسانی کوبا بهره‌مند شوند، در حالی که کوبا می‌تواند از سرمایه و دسترسی به بازارهای جهانی استفاده کند. این نوع همکاری، به ویژه در شرایط محدودیت‌های تحریمی، یک راهبرد هوشمندانه برای توسعه پایدار بخش داروسازی است.

با وجود این مزیت‌ها، چالش‌هایی نیز وجود دارد. محدودیت‌های مالی و تحریم‌های بین‌المللی، دسترسی به تجهیزات پیشرفته و مواد اولیه را دشوار کرده و ممکن است توسعه تحقیقاتی را کند سازد. در عین حال، کمبود سرمایه‌گذاری خصوصی و محدودیت‌های قانونی در همکاری با شرکت‌های خارجی، رشد این بخش را محدود می‌کند و نیازمند سیاست‌گذاری هوشمندانه برای جذب سرمایه‌های خارجی و تقویت ظرفیت داخلی است.

در نهایت، بیوتکنولوژی و داروسازی به عنوان بخش‌های نوظهور، نوآور و استراتژیک اقتصاد کوبا، ظرفیت ایجاد مزیت رقابتی در سطح جهانی را دارند. با مدیریت چالش‌ها و استفاده از فرصت‌های بین‌المللی، این بخش می‌تواند به یکی از ستون‌های اصلی اقتصاد کشور و موتور رشد پایدار تبدیل شود.

۲-۳. کشاورزی و صنایع معدنی

کشاورزی یکی از بخش‌های سنتی و اساسی اقتصاد کوبا است که نقش مهمی در تأمین مواد غذایی داخلی و صادرات برخی محصولات دارد. با وجود محدودیت‌های منابع طبیعی و تغییرات اقلیمی، کشاورزی کوبا توانسته است با استفاده از فناوری‌های نوین و روش‌های ارگانیک، تولید محصولات کشاورزی را تا حد قابل قبولی حفظ کند. محصولات اصلی شامل شکر، تنباکو،

قهوه و میوه‌های گرمسیری هستند که هم در بازار داخلی مصرف می‌شوند و هم به عنوان کالای صادراتی ارزش اقتصادی بالایی دارند.

توسعه کشاورزی کوبا با تمرکز بر بهره‌وری و استفاده بهینه از زمین‌های کشاورزی شکل گرفته است. دولت و موسسات تحقیقاتی کوبا برنامه‌های متعددی برای بهبود تکنیک‌های کاشت و برداشت، مدیریت منابع آب و خاک و کاهش مصرف کودهای شیمیایی اجرا کرده‌اند. این اقدامات باعث شده تا کشاورزی کوبا با وجود محدودیت‌ها، نسبت به بسیاری از کشورهای هم‌رده، بازدهی نسبتاً قابل قبولی داشته باشد. یکی دیگر از ویژگی‌های برجسته کشاورزی کوبا، حرکت به سمت کشاورزی پایدار و ارگانیک است. با افزایش آگاهی از اثرات منفی کشاورزی شیمیایی بر محیط زیست و سلامت انسان، کشاورزی ارگانیک و تولید محصولات سالم به عنوان یک اولویت ملی مطرح شده است. این رویکرد نه تنها باعث کاهش آلودگی خاک و آب می‌شود بلکه فرصت‌های صادراتی جدیدی برای محصولات ارگانیک فراهم می‌آورد، به ویژه در بازارهای اروپایی و آسیایی (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021). با این حال، کشاورزی کوبا با چالش‌های متعددی روبه‌رو است. کمبود تجهیزات پیشرفته، محدودیت دسترسی به کود و سموم، و مشکلات حمل‌ونقل و توزیع محصولات، از جمله محدودیت‌های اصلی این بخش هستند. این مسائل می‌توانند باعث کاهش بهره‌وری و تأثیر منفی بر درآمد کشاورزان شوند و نیازمند سیاست‌گذاری مناسب و حمایت دولت هستند.

صنایع معدنی نیز یکی از بخش‌های مهم اقتصاد کوبا به شمار می‌روند. منابع معدنی شامل نیکل، کبالت، مس، آهن و فلزات گرانبها است که ارزش اقتصادی بالایی دارند و می‌توانند به عنوان منبع درآمد ارزی پایدار عمل کنند. نیکل به ویژه نقش کلیدی در صادرات و درآمدزایی کشور دارد و کوبا را به یکی از تولیدکنندگان مهم این فلز در جهان تبدیل کرده است. برای توسعه صنایع معدنی، دولت کوبا سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های استخراج، فرآوری و حمل‌ونقل معدن انجام داده است. ایجاد معادن جدید، تجهیز معادن موجود و توسعه کارخانه‌های فرآوری، به افزایش بهره‌وری و کیفیت محصولات معدنی کمک کرده است. این اقدامات همچنین امکان همکاری با شرکت‌های خارجی را فراهم می‌آورد و زمینه جذب سرمایه و فناوری‌های نوین را ایجاد می‌کند. یکی از فرصت‌های مهم برای بخش معدن، افزایش تقاضای جهانی برای فلزات صنعتی و باتری‌سازی است. با رشد صنایع فناوری و خودروهای برقی، تقاضا برای نیکل و

کبالت افزایش یافته و کوبا می‌تواند از این فرصت برای تقویت اقتصاد خود بهره‌برداری کند (Global Finance, 2024).

نیروی انسانی متخصص در کشاورزی و صنایع معدنی نیز یکی از نقاط قوت کشور است. آموزش کشاورزان در روش‌های نوین و آموزش معدن‌کاران در فنون استخراج و فرآوری، باعث افزایش بهره‌وری و کاهش خطاهای فنی می‌شود. برنامه‌های آموزشی و پژوهشی، نقش مهمی در توسعه بلندمدت این بخش‌ها دارند و می‌توانند به افزایش رقابت‌پذیری محصولات کوبا در بازارهای جهانی کمک کنند.

همچنین، زیرساخت‌های حمل‌ونقل و لجستیک بخش کشاورزی و معدن اهمیت ویژه‌ای دارند. راه‌آهن، جاده‌ها و بندرگاه‌ها ابزار اصلی برای انتقال محصولات به بازارهای داخلی و خارجی هستند. توسعه این زیرساخت‌ها و بهبود مدیریت زنجیره تأمین، به کاهش هزینه‌ها و افزایش کارایی تولید کمک می‌کند و ارزش افزوده محصولات را افزایش می‌دهد.

در نهایت، کشاورزی و صنایع معدنی، اگرچه با چالش‌هایی مانند محدودیت منابع، تحریم‌ها و تغییرات اقلیمی مواجه‌اند، اما ظرفیت بالایی برای رشد و توسعه پایدار دارند. با استفاده از فناوری‌های نوین، همکاری‌های بین‌المللی و سرمایه‌گذاری هوشمندانه، این بخش‌ها می‌توانند به منابع اصلی درآمد و اشتغال کشور تبدیل شوند و نقش مهمی در توسعه اقتصادی کوبا ایفا کنند.

۲-۴. انرژی و منابع طبیعی

انرژی یکی از ستون‌های اصلی اقتصاد کوبا است و تأمین پایدار آن برای رشد صنعتی و توسعه اجتماعی کشور حیاتی محسوب می‌شود. کوبا با توجه به محدودیت منابع انرژی فسیلی و نیاز به کاهش وابستگی به واردات سوخت، برنامه‌های متعددی برای توسعه منابع انرژی داخلی و بهره‌وری انرژی دنبال می‌کند. این اقدامات شامل توسعه نیروگاه‌های حرارتی، انرژی‌های تجدیدپذیر و بهینه‌سازی مصرف انرژی در بخش‌های صنعتی و مسکونی است. نفت و گاز نیز از منابع استراتژیک انرژی کوبا هستند. با وجود محدودیت ذخایر نفتی، اکتشاف و توسعه میادین داخلی نفت و گاز به صورت مستمر ادامه دارد. همکاری‌های بین‌المللی و سرمایه‌گذاری خارجی در این حوزه، امکان انتقال فناوری‌های پیشرفته و افزایش ظرفیت تولید انرژی را فراهم می‌کند (Tradecommissioner, 2023).

یکی از اولویت‌های اصلی کوبا در حوزه انرژی، توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر است. دولت برنامه‌ریزی کرده تا سهم انرژی‌های خورشیدی، بادی و زیست‌توده را در تولید برق افزایش دهد. پتانسیل انرژی خورشیدی کوبا بسیار بالاست، زیرا کشور از تابش خورشیدی قابل توجهی برخوردار است. توسعه نیروگاه‌های خورشیدی، به ویژه در مناطق روستایی و جزایر کوچک، امکان کاهش مصرف سوخت‌های فسیلی و بهبود دسترسی به انرژی را فراهم می‌کند. این اقدامات همچنین باعث کاهش هزینه‌های تولید برق و افزایش استقلال انرژی کشور می‌شود. انرژی بادی نیز به عنوان یک منبع نوظهور در کوبا توسعه یافته است. مناطق ساحلی با سرعت باد مناسب، برای نصب توربین‌های بادی ایده‌آل هستند و ظرفیت بالقوه قابل توجهی برای تولید برق تجدیدپذیر دارند. ترکیب انرژی خورشیدی و بادی می‌تواند نیازهای داخلی را تأمین کند و از واردات سوخت‌های فسیلی بکاهد. مدیریت مصرف انرژی در بخش صنعتی و مسکونی نیز از اهمیت بالایی برخوردار است. برنامه‌های دولت شامل آموزش عمومی، بهینه‌سازی مصرف برق و ایجاد سیستم‌های هوشمند برای مدیریت انرژی است. این اقدامات به کاهش هدررفت انرژی و افزایش بهره‌وری کمک می‌کنند و نقش مهمی در امنیت انرژی ملی دارند. همچنین، منابع آبی و خاکی کوبا نقش مهمی در توسعه انرژی‌های زیست‌توده دارند. استفاده از پسماندهای کشاورزی و مواد آلی برای تولید انرژی می‌تواند هم منبع جایگزین انرژی فراهم کند و هم به کاهش آلاینده‌ها کمک کند. این رویکرد یکپارچه، مزیت اقتصادی و زیست‌محیطی قابل توجهی برای کشور دارد. (Domínguez, 2017).

ازجمله چالش‌های اساسی در بخش انرژی، نیاز به بهبود زیرساخت‌ها و کاهش وابستگی به سوخت‌های وارداتی است. بسیاری از نیروگاه‌های حرارتی با تجهیزات قدیمی کار می‌کنند و بازدهی پایینی دارند. نوسازی نیروگاه‌ها، بهره‌برداری از فناوری‌های کم‌هزینه و افزایش ظرفیت تولید برق تجدیدپذیر، راهکارهایی هستند که دولت کوبا در پیش گرفته است.

در مجموع، بخش انرژی و منابع طبیعی کوبا با وجود چالش‌هایی مانند محدودیت منابع، تجهیزات قدیمی و نیاز به سرمایه‌گذاری، ظرفیت بالایی برای توسعه پایدار دارد. با برنامه‌ریزی استراتژیک، بهره‌گیری از فناوری‌های نوین و سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، این بخش می‌تواند به منبع اصلی رشد اقتصادی، اشتغال و استقلال انرژی کشور تبدیل شود و نقش کلیدی در توسعه ملی ایفا کند.

۳. دیپلماسی اقتصادی کوبا

دیپلماسی اقتصادی کوبا را می‌توان به عنوان مجموعه‌ای از راهبردهای هوشمندانه، چندوجهی و انعطاف‌پذیر تحلیل کرد که با هدف مقابله با انزوای ناشی از تحریم‌های بین‌المللی، تضمین بقای اقتصادی و تسهیل ادغام تدریجی در اقتصاد جهانی طراحی شده است. این دیپلماسی، که بر پایه اصول سوسیالیستی و حفظ حاکمیت ملی شکل گرفته، به دنبال ایجاد تعادل ظریف میان ضرورت بازگشایی اقتصادی و حفاظت از دستاوردهای اجتماعی است و در چارچوب تاریخی خاص خود پاسخی استراتژیک به فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و تشدید تحریم‌های ایالات متحده ارائه می‌دهد، تحولی که اقتصاد کوبا را با چالش‌های بی‌سابقه‌ای مواجه کرده است (Martínez, 2022).

هاوانا با درک این واقعیت که انزوا و تقابل مستقیم نمی‌تواند پاسخگوی نیازهای اقتصادی شهروندان باشد، به تدریج و با احتیاط درهای اقتصاد خود را به سوی مشارکت‌های بین‌المللی گشوده است. این تحول که از سال ۲۰۱۱ و با آغاز اصلاحات اقتصادی محدود شتاب گرفت، نشان‌دهنده تغییر پارادایم تدریجی در رویکرد حاکمان کوبایی است: حرکت از اقتصادی کاملاً متمرکز و بسته به سمت تعاملی محتاطانه با بازارهای جهانی، در حالی که کنترل دولت بر بخش‌های استراتژیک حفظ شود و همزمان، امکان بهره‌گیری از فرصت‌های اقتصادی جدید فراهم آید (Solorza, 2016).

دیپلماسی اقتصادی کوبا نمونه‌ای از راهبرد انعطاف‌پذیر و سازگار برای بقا در شرایط دشوار بین‌المللی است. این استراتژی با توازن میان منافع اقتصادی، جذب فناوری و حفظ استقلال سیاسی، انعطاف‌پذیری کوبا را در مواجهه با فشارهای بین‌المللی تقویت می‌کند. هاوانا به طور مداوم در جستجوی شرکای جدید، انعقاد توافقنامه‌های جایگزین و تطبیق راهبردهای خود با شرایط متغیر جهانی است (معاونت دیپلماسی اقتصادی، ۱۴۰۳). موفقیت نهایی این دیپلماسی نه تنها به شرایط خارجی بلکه به توانایی داخلی کوبا برای اجرای اصلاحات ساختاری عمیق‌تر وابسته است. دیپلماسی اقتصادی کوبا به دنبال ایجاد تعادل ظریف میان بازبودن اقتصادی و حفظ الگوی اجتماعی است، به گونه‌ای که از مزایای جهانی‌سازی بهره‌مند شود و اثرات منفی آن بر اقشار آسیب‌پذیر کاهش یابد. این رویکرد مبتنی بر عمل‌گرایی اقتصادی و تعهد به ارزش‌های اجتماعی است که دیپلماسی اقتصادی کوبا را از بسیاری دیگر از کشورها متمایز می‌کند (معاونت

دیپلماسی اقتصادی، ۱۴۰۳).

۳-۱. اهداف و مبانی راهبردی دیپلماسی اقتصادی

دیپلماسی اقتصادی کوبا اهداف چندجانبه‌ای دارد که همزمان ابعاد اقتصادی و سیاسی را مدنظر قرار می‌دهند و این کشور را در برابر فشارهای خارجی، به ویژه تحریم‌های ایالات متحده، مقاوم می‌سازند. کاهش وابستگی به دلار و بازارهای آمریکایی از مهم‌ترین اهداف کلان است، زیرا تحریم‌های طولانی‌مدت ایالات متحده دسترسی کوبا به منابع مالی و بازارهای سستی را محدود کرده و دیپلماسی اقتصادی با تمرکز بر شرکای غیرغربی و بلوک‌های منطقه‌ای مانند ائتلاف آلبا^۱ و همکاری با چین و روسیه، تلاش می‌کند این وابستگی را کاهش دهد. (Martínez, 2022)

جذب سرمایه‌گذاری خارجی و فناوری‌های نوین نیز هدف محوری دیگر است. دولت کوبا با ایجاد برنامه‌های ویژه در مناطق آزاد اقتصادی و بهره‌گیری از توافقات دوجانبه، سرمایه‌گذاران خارجی را به بخش‌های کلیدی مانند بیوتکنولوژی، انرژی و گردشگری جذب می‌کند.

انتشار «سبد فرصت‌های سرمایه‌گذاری (Cartera de Oportunidades)» توسط وزارت تجارت خارجی و سرمایه‌گذاری خارجی (MINCEX)، که شامل فهرستی از پروژه‌های آماده سرمایه‌گذاری در بخش‌های اولویت‌دار است، نمونه‌ای عملی از این هدف است. تقویت صادرات خدمات و محصولات راهبردی نیز از دیگر اهداف اساسی دیپلماسی اقتصادی کوبا به شمار می‌آید. تمرکز بر بیوتکنولوژی، داروسازی و خدمات پزشکی موجب ایجاد منابع درآمد پایدار ارزی شده و همزمان با بهره‌گیری از دیپلماسی پزشکی و همکاری‌های علمی، به عنوان ابزار نفوذ نرم عمل می‌کند. در اوج فعالیت، درآمد حاصل از صادرات خدمات پزشکی می‌توانست تا ۶۹ درصد از درآمد صادراتی کوبا را تشکیل دهد و نقش کلیدی در تحکیم قدرت نرم و دیپلماسی کشور ایفا کند (دولت‌آبادی، ۱۴۰۰).

گسترش همکاری‌های چندجانبه منطقه‌ای و بین‌المللی نیز کوبا را قادر می‌سازد تا فرصت‌های بازار را افزایش و ریسک‌های سیاسی و اقتصادی را کاهش دهد. الحاق کوبا به بانک یکپارچه‌سازی اقتصادی آمریکای مرکزی به عنوان عضو فرمانطقه‌ای در سال ۲۰۱۸، نمونه‌ای عملی از این هدف و تلاش برای ایجاد فضای یکپارچه‌سازی در حوزه دریای کارائیب است (BCIE, 2024).

۱- ائتلاف بولیواری برای ملل آمریکای ما ALBA -

۳-۲. مکانیسم‌ها و ابزارهای اجرایی

برای تحقق اهداف کلان دیپلماسی اقتصادی، کوبا از مجموعه‌ای از ابزارها و مکانیسم‌های ترکیبی بهره می‌برد که سیاست و اقتصاد را به هم پیوند می‌دهند. **توافقات دو و چندجانبه** یکی از مهم‌ترین ابزارهاست؛ قراردادهای سرمایه‌گذاری و همکاری با کشورهای مانند چین، روسیه و اتحادیه اروپا، امکان جذب سرمایه‌گذاری خارجی و انتقال فناوری را فراهم می‌کنند. موافقتنامه‌هایی با ایران و ونزوئلا در قالب «ائتلاف بولیواری برای ملل آمریکای ما» نمونه‌ای از تلاش‌های کوبا برای کاهش هزینه‌های تجاری و ایجاد چارچوب قابل پیش‌بینی برای مبادلات اقتصادی است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۰).

دیپلماسی پزشکی و علمی نیز ابزار مهمی برای درآمدزایی و نفوذ نرم کشور به شمار می‌آید. اعزام پزشکان و ارائه خدمات تخصصی به کشورهای همکار، علاوه بر ایجاد درآمد ارزی، روابط حسنه و اعتماد سیاسی را نیز تقویت می‌کند. معامله مشهور کوبا با ونزوئلا، که در ازای اعزام هزاران پزشک نفت ارزان‌قیمت دریافت می‌کرد، نمونه بارزی از بهره‌برداری همزمان از دیپلماسی و منافع اقتصادی است (دولت‌آبادی، ۱۴۰۰).

ایجاد مناطق آزاد اقتصادی و ارائه تسهیلات ویژه، از دیگر مکانیسم‌های عملی است که با تخفیف‌های مالیاتی، قوانین ساده‌تر و امکانات خاص برای سرمایه‌گذاران، جذابیت سرمایه‌گذاری در بخش‌های کلیدی را افزایش می‌دهد. قانون سرمایه‌گذاری خارجی (۲۰۱۴) و تأسیس منطقه ویژه توسعه ماری (ZEDM)، چارچوب حقوقی این اقدامات را فراهم کرده‌اند.

توسعه روابط با کشورهای نوظهور و بازارهای جایگزین نیز به کاهش ریسک‌های ارزی و کاهش وابستگی به دلار و بازارهای سنتی کمک می‌کند. مذاکره برای بازپرداخت و بازسازی بدهی‌های بین‌المللی نیز به عنوان ابزار مهمی برای بهبود اعتبار بین‌المللی و تسهیل دسترسی به منابع مالی جهانی مورد استفاده قرار گرفته است. موافقتنامه باشگاه پاریس در سال ۲۰۱۵ نمونه عملی از این راهبرد است (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021).

۳-۳. چالش‌ها و محدودیت‌های پیش روی دیپلماسی اقتصادی

با وجود ابزارها و اهداف گسترده، دیپلماسی اقتصادی کوبا با مجموعه‌ای از محدودیت‌ها و

چالش‌های جدی مواجهه است. نفوذ هلدینگ نظامی GAESA و نهادهای شبه‌دولتی فاقد شفافیت، ریسک سرمایه‌گذاری، اجرای قراردادهای و همکاری با شرکای خارجی را افزایش و اعتماد سرمایه‌گذاران را کاهش می‌دهد. محدودیت‌های بانکی و مالی ناشی از تحریم‌های آمریکا، تعاملات بین‌المللی را پیچیده، پرهزینه و کند کرده و دسترسی به منابع مالی و فناوری خارجی را محدود می‌کند. این تحریم‌ها با ایجاد ریسک برای شرکای ثالث، هزینه معامله با کوبا را به شدت افزایش می‌دهند. (Martínez, 2022)

مشکلات داخلی ساختاری و بوروکراتیک نیز از دیگر محدودیت‌هاست؛ کندی تصمیم‌گیری، تمرکزگرایی و بوروکراسی سنگین، اجرای توافقات و پروژه‌های سرمایه‌گذاری را به تأخیر می‌اندازد و هزینه‌ها را افزایش می‌دهد (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021).

وابستگی به شرکای سستی و سیاسی، هرچند در کاهش فشار تحریم‌ها مؤثر است، محدودیت‌های خود را نیز دارد؛ تمرکز بر همکاری با کشورهایی مانند چین، روسیه و اعضای ائتلاف آلبا، گسترش بازارهای جدید و تنوع‌بخشی به منابع سرمایه‌گذاری را محدود می‌کند. کاهش کمک‌های ونزوئلا در سال‌های اخیر نمونه‌ای آشکار از آسیب‌پذیری این استراتژی است (BTI, 2024). ضعف زیرساخت‌های تولیدی و فناوری نیز باعث شده است که حتی در صورت جذب سرمایه‌گذاری، ظرفیت جذب و بومی‌سازی فناوری محدود باشد و این امر بهره‌وری و رقابت‌پذیری محصولات تولیدی را کاهش می‌دهد (ASCE, 1993).

در مجموع، موفقیت نهایی این دیپلماسی نه تنها به شرایط خارجی بلکه به توانایی داخلی کوبا برای اجرای اصلاحات ساختاری عمیق‌تر وابسته است. به بیان بهتر، محدودیت‌ها و چالش‌های موجود نشان می‌دهد که موفقیت دیپلماسی اقتصادی کوبا نه تنها به طراحی استراتژی و ابزارهای مناسب وابسته است، بلکه نیازمند مدیریت دقیق ریسک‌ها، شفافیت نهادها و اصلاحات داخلی برای تسهیل همکاری‌های بین‌المللی است.

۴. عملکرد اقتصادی و شاخص‌های کلان

اقتصاد کوبا طی سال‌های اخیر در وضعیت رکود و شکننده‌ای قرار داشته است. رشد تولید ناخالص داخلی (GDP) منفی و روند رو به کاهش آن، نمایانگر تداوم بحران اقتصادی است.

نرخ رشد تولید ناخالص داخلی در سال ۲۰۲۳ معادل منفی ۱.۹ درصد، در سال ۲۰۲۴ منفی ۱.۱ درصد و پیش‌بینی می‌شود که در سال ۲۰۲۵ کاهش ۱.۵ درصدی داشته باشد. این ارقام نشان می‌دهند که حتی پس از اجرای اصلاحات محدود، اقتصاد کوبا همچنان درگیر رکود عمیق و شکنندگی ساختاری است. دولت کوبا تحریم‌های ایالات متحده را عامل اصلی این بحران معرفی می‌کند. بر اساس آمار رسمی، تنها در فاصله مارس ۲۰۲۳ تا فوریه ۲۰۲۴ خسارت ناشی از تحریم‌ها بیش از پنج میلیارد دلار بوده و مجموع زیان‌های شش دهه گذشته به حدود ۱۶۴ میلیارد دلار می‌رسد. این داده‌ها نقش تعیین‌کننده فشارهای خارجی را در تداوم بحران اقتصادی نشان می‌دهند. (Mauritiustrade, 2025)

با وجود تأثیر تحریم‌ها، تحلیلگران مستقل معتقدند که عوامل داخلی نیز سهم مهمی در بحران دارند. تمرکزگرایی، بوروکراسی سنگین، ضعف سیاست‌گذاری و ناکارآمدی در مدیریت منابع داخلی، ظرفیت اقتصاد کشور را محدود کرده و گاهی بهانه‌ای برای پوشش ناکارآمدی‌های داخلی ارائه می‌دهد. این تعامل میان فشارهای خارجی و مشکلات داخلی، اقتصاد کوبا را در چرخه‌ای از رکود و بحران مزمن قرار داده و روند بهبود اقتصادی را کند کرده است (Domínguez, 2017).

تورم، کسری بودجه و بدهی عمومی از دیگر چالش‌های ساختاری اقتصاد کوبا هستند. نرخ تورم رسمی در سال ۲۰۲۳ حدود ۳۸.۷ درصد، کسری بودجه ۱۳ درصد تولید ناخالص داخلی و بدهی عمومی ۱۳۷.۸ درصد تولید ناخالص داخلی گزارش شده است. این شاخص‌ها فشار شدیدی بر قدرت خرید شهروندان وارد کرده و نشان‌دهنده ناکامی اصلاحات محدود دولت هستند. (Domínguez, 2017)

نرخ بیکاری رسمی در کوبا حدود ۲.۱ درصد اعلام شده است، اما بررسی‌های مستقل نشان می‌دهند که نرخ واقعی بیکاری و اشتغال ناقص بالاتر است و بسیاری از افراد به کارهای غیررسمی و فعالیت‌های خرد روی آورده‌اند. تورم نیز با نوسانات شدید همراه بوده و فشار معیشتی بر خانوارها را افزایش داده است. تراز تجاری همواره منفی بوده و کسری تجاری بخش قابل توجهی از منابع ارزی را به خود اختصاص داده است (Fundsforngos, 2024).

در نهایت اینکه اقتصاد کوبا به شدت به چند بخش محدود وابسته است. همانطور که گفته شد صادرات نیکل، شکر، تنباکو و محصولات دارویی عمده‌ترین منابع درآمد ارزی هستند و نقش

مهمی در ایجاد ثبات نسبی اقتصادی و تأمین منابع دولتی دارند. صنعت گردشگری نیز با جذب میلیون‌ها گردشگر و ایجاد اشتغال گسترده در هتلداری، رستوران داری و حمل و نقل، ستون دیگری از اقتصاد کشور محسوب می‌شود. علاوه بر این، خدمات پزشکی و بیوتکنولوژی با صادرات دارو و خدمات تخصصی به کشورهای مختلف، به ویژه در آمریکای لاتین، منبع مهمی برای درآمد ارزی و اعتبار بین‌المللی فراهم می‌آورند (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021). به طور کلی، شاخص‌های کلان اقتصادی کوبا نشان‌دهنده یک اقتصاد شکننده و وابسته به چند بخش محدود هستند که اصلاحات محدود و محافظه‌کارانه دولت را به یک ضرورت تبدیل می‌کنند و چشم‌انداز رشد بلندمدت را محدود می‌سازند (Mauritiustrade, 2025).

۵. برنامه «اقتصاد جنگی» و اصلاحات پولی

در پاسخ به بحران اقتصادی، دولت کوبا برنامه‌ای موسوم به «اقتصاد جنگی» را معرفی کرد که شامل اقدامات ریاضتی شدید و سیاست‌های کنترل‌شده بود. افزایش قیمت سوخت، برق و آب، حذف یارانه‌ها و محدودیت در واردات کالاهای اساسی از محورهای اصلی این برنامه بودند. هدف اصلی کاهش کسری بودجه، کنترل تورم و تحریک تولید داخلی اعلام شد (Mauritiustrade, 2025). با این حال، افزایش شدید قیمت‌ها فشار اقتصادی بر شهروندان را افزایش داد و بازار سیاه را تقویت کرد. تعیین سقف قیمت برای کالاهای اساسی، کمبود کالاها در بازار رسمی و رشد تجارت غیررسمی، پیامدهای مستقیم این سیاست‌ها بودند (Domínguez, 2017).

بخش خصوصی در کوبا هنوز توان تولید و توزیع کالا را به طور مؤثر ندارد، بنابراین سیاست‌های دستوری دولت، فشار اقتصادی را مستقیماً به خانوارها منتقل کرده و اعتماد عمومی و انگیزه تولیدکنندگان را کاهش داده است. این عوامل به افزایش مهاجرت نیروهای ماهر و کاهش نیروی کار ماهر انجامیده و روند بهبود پایدار اقتصاد کشور را کند کرده است (Martínez, 2022).

اصلاحات پولی نیز بخش دیگری از برنامه «اقتصاد جنگی» بود. حذف پزوی قابل تبدیل (CUC) و جایگزینی آن با ارز جدید MLC که به دلار آمریکا متصل است، منجر به تورم و دلاری‌سازی بخش قابل توجهی از اقتصاد شد. یکپارچه‌سازی نظام دوگانه ارزی و کاهش اختلاف نرخ رسمی و آزاد پزو نیز به شفافیت اقتصادی کمک کرد و ریسک فعالیت‌های تجاری را کاهش

داد (Domínguez, 2017).

دولت همچنین مشوق‌های محدودی برای سرمایه‌گذاری خارجی در حوزه‌های گردشگری و انرژی ارائه کرد که شامل کاهش مالیات، تسهیل مجوزها و حمایت نهادی بود، اما همچنان در چارچوب قوانین سختگیرانه باقی ماندند. اصلاحات محدود و محافظه‌کارانه تنها توانست بخشی از فشار اقتصادی را کاهش دهد و تغییرات بنیادین رخ نداد. این اقدامات نشان‌دهنده تلاش دولت برای ایجاد توازن میان کنترل سیاسی و نیاز به رشد اقتصادی است و تعارض میان ضرورت اصلاحات اقتصادی و حفظ اصول سوسیالیستی و کنترل سیاسی را آشکار می‌سازد (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021).

واگذاری زمین‌های بایر به کشاورزان به صورت حق بهره‌برداری، ایجاد منطقه ویژه اقتصادی ماریل (ZEDM) با معافیت‌های مالیاتی و فرآیند تصویب سریع‌تر و قانون سرمایه‌گذاری خارجی (Law 118/2014) از دیگر اقدامات اصلاحی بودند که هدف آنها جذب سرمایه خارجی و توسعه اقتصادی بود. همچنین، توسعه سرمایه انسانی، فناوری و نوآوری و کاهش نقش شرکت‌های دولتی و افزایش سهم بخش غیردولتی، نشان‌دهنده تلاش دولت برای متنوع‌سازی اقتصاد و ایجاد فضای بیشتر برای ابتکارات خصوصی است (معاونت دیپلماسی اقتصادی، ۱۴۰۳).

۶. موانع ساختاری و نهادی اقتصاد کوبا

علاوه بر موانع خارجی، اقتصاد کوبا با مشکلات عمیق و ریشه‌دار داخلی مواجه است که به طور مستقیم از الگوی متمرکز و برنامه‌ریزی‌شده آن ناشی می‌شود. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های این ساختار، سلطه گسترده بخش دولتی بر اقتصاد است. حدود ۷۷ درصد نیروی کار در استخدام دولت قرار دارند و همین امر انعطاف‌پذیری، نوآوری و توانایی پاسخ‌گویی به تحولات بازار را به شدت محدود کرده است. بسیاری از بنگاه‌های دولتی با مشکلات مزمن مانند زیان‌دهی، کمبود سرمایه در گردش، ضعف مدیریت و پایین بودن بهره‌وری روبه‌رو هستند و تنها با اتکا به یارانه‌ها و حمایت‌های مستقیم دولت قادر به ادامه فعالیت‌اند (Krok, 2014).

سیستم برنامه‌ریزی متمرکز و بوروکراسی سنگین، فرآیندهای تصمیم‌گیری اقتصادی را به شدت کند و پرهزینه ساخته است. برای دریافت مجوزهای سرمایه‌گذاری، انجام فعالیت‌های وارداتی یا حتی تغییر خطوط تولید، لازم است مراحل اداری پیچیده و طولانی طی شود که گاه ماه‌ها و

حتی سال‌ها زمان می‌برد. چنین وضعیتی انعطاف‌پذیری اقتصاد کوبا را در پاسخ به تغییرات بازار جهانی و استفاده از فرصت‌های جدید به شدت کاهش داده است (Embassy of the kingdom of the Netherlands in Havana, 2021).

یکی از بارزترین جلوه‌های ناکارایی داخلی، وجود نظام پولی دوگانه و چندنرخ بود که برای سال‌ها بر اقتصاد کوبا حاکم بود. همزیستی «پزوی کوبا» (CUP) و «پزوی قابل تبدیل» (CUC) همراه با نرخ‌های مختلف برای بخش‌های گوناگون، موجب ایجاد آشفتگی گسترده در تخصیص منابع، قیمت‌گذاری و ارزیابی واقعی کارایی اقتصادی شد. نرخ‌های غیرواقعی ارز به واردکنندگان دولتی این امکان را می‌داد تا کالاهایی به ارزش یک دلار را تنها با یک پزو قابل تبدیل خریداری کنند؛ شرایطی که هیچ تناسبی با واقعیت اقتصادی نداشت و به شدت قیمت‌های نسبی را مخدوش می‌ساخت. (Desilver, 2015).

اگرچه روند یکسان‌سازی پولی از سال ۲۰۱۳ آغاز شد و در نهایت به حذف رسمی CUC انجامید، اما این فرآیند با مشکلات جدی همراه بود. اجرای آن موجب افزایش شدید تورم، کاهش قدرت خرید واقعی دستمزدها و بی‌ثباتی بیشتر اقتصادی شد. علاوه بر این، استمرار استفاده غیررسمی از دلار و سایر ارزها و بازگشت ضمنی به نظام چندنرخ، بیانگر عمق دشواری‌های موجود و پیچیدگی اصلاحات پولی در اقتصادی تحت تحریم و دچار عدم تعادل‌های ساختاری است (Rodríguez, 2016).

نظام مالیاتی ناکارآمد نیز مانعی جدی در برابر توسعه اقتصادی محسوب می‌شود. در گذشته، به جای مالیات‌های متعارف بر درآمد یا ارزش افزوده، نظامی تحت عنوان «مالیات بر تعداد کارکنان» وجود داشت که عملاً انگیزه اشتغال‌زایی را کاهش می‌داد. هرچند اصلاحات بعدی منجر به معرفی مالیات بر شرکت‌ها با نرخ ۳۰ درصد و مالیات بر فروش با نرخ‌های متغیر بین ۲.۵ تا ۲۵ درصد شد، اما این نظام مالیاتی همچنان بیشتر نقش بازدارنده دارد تا مشوق؛ زیرا به جای حمایت از تولیدکنندگان، بخشی از منابع آن‌ها را جذب می‌کند و مانع رشد می‌شود (Tshilidzi, 2024).

کمبود زیرساخت‌های حیاتی در حوزه‌هایی مانند حمل‌ونقل، انرژی و مدیریت منابع آب نیز یکی از چالش‌های اساسی است. برآوردها نشان می‌دهد تنها بازسازی بخش حمل‌ونقل نیازمند

سرمایه‌ای بالغ بر ۲۰ میلیارد دلار است و گذار به انرژی‌های تجدیدپذیر، به منظور افزایش سهم آن از ۴ درصد به ۲۴ درصد در بازه‌ای ۱۵ ساله، مستلزم سرمایه‌گذاری حدود ۳.۷ میلیارد دلار خواهد بود. خاموشی‌های گسترده برق در سال ۲۰۲۲، که منجر به کاهش ۴۰ درصدی ظرفیت نصب‌شده تولید انرژی شد، نه تنها زندگی روزمره شهروندان را مختل کرد بلکه فعالیت‌های تولیدی و تجاری را نیز به حالت تعلیق درآورد. (Rodríguez, 2016)

ضعف نظام آماری و فقدان شفافیت داده‌ها نیز مانع دیگری برای مدیریت اقتصادی و جذب سرمایه‌گذاری خارجی است. در بسیاری از شاخص‌های کلان مانند نرخ تورم، تراز حساب جاری یا حجم بدهی‌های خارجی، داده‌ها یا منتشر نمی‌شوند، یا با تأخیر بسیار در دسترس قرار می‌گیرند. چنین شرایطی ارزیابی دقیق ریسک‌های اقتصادی را برای سرمایه‌گذاران دشوار می‌سازد و حتی سیاست‌گذاران داخلی را در برنامه‌ریزی مؤثر با مشکل مواجه می‌کند (Global Edge, 2024).

علاوه بر این، مقاومت ساختاری در برابر اصلاحات بنیادین، به‌ویژه اصلاحاتی که می‌توانند به آزادسازی واقعی اقتصاد منجر شوند، یکی دیگر از موانع نهادی مهم است. هرچند فشارهای اقتصادی ضرورت تغییر را آشکار ساخته، اما نگرانی‌های سیاسی و ایدئولوژیک، مانند حفظ ارزش‌های سوسیالیستی، جلوگیری از افزایش نابرابری و ترس از تضعیف کنترل سیاسی، مانع از اجرای اصلاحات ریشه‌ای شده‌اند. این شرایط نوعی بن‌بست سیاسی-اقتصادی به وجود آورده که عبور از آن برای دولت کوبا بسیار دشوار است (Krok, 2014).

۱-۶. محدودیت‌های سرمایه‌گذاری خارجی و بخش خصوصی

سرمایه‌گذاری خارجی به‌عنوان یکی از ابزارهای اصلی برای انتقال فناوری، افزایش بهره‌وری و دسترسی به منابع مالی بین‌المللی، نقشی حیاتی در توسعه اقتصادی کشورها ایفا می‌کند. با این حال، در کوبا سرمایه‌گذاری خارجی همواره با محدودیت‌های جدی نهادی و قانونی روبه‌رو بوده است. دولت کوبا به دلیل نگرانی از نفوذ خارجی، تمرکز بر حفظ کنترل سیاسی و پابندی به اصول سوسیالیستی، چارچوبی سخت‌گیرانه برای ورود سرمایه خارجی ایجاد کرده است. این چارچوب نه تنها انعطاف‌پذیری سرمایه‌گذاران را محدود می‌سازد بلکه فرآیند جذب سرمایه را نیز بسیار کند و پرهزینه می‌کند (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana).

(2021)

یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های این چارچوب، الزام به مشارکت با بخش دولتی است. تقریباً تمام پروژه‌های سرمایه‌گذاری خارجی باید در قالب مشارکت‌های مشترک (Joint Ventures) با شرکت‌های دولتی انجام شوند. این الزام عملاً به معنای کاهش استقلال سرمایه‌گذاران، محدودیت در تصمیم‌گیری‌های مدیریتی و افزایش ریسک برای طرف خارجی است. در بسیاری از موارد، سهم کنترل‌کننده در اختیار بخش دولتی باقی می‌ماند و همین امر مانع از ورود سرمایه‌گذاران بالقوه می‌شود (Tshilidzi, 2024).

فرآیند اداری برای اخذ مجوز سرمایه‌گذاری نیز بسیار طولانی و پیچیده است. سرمایه‌گذاران خارجی باید مراحل متعددی را طی کنند که شامل مذاکرات با نهادهای دولتی، تصویب‌های چندمرحله‌ای و بررسی‌های امنیتی و سیاسی است. این روند که گاه چندین ماه یا حتی سال‌ها به طول می‌انجامد، موجب دلسردی بسیاری از شرکت‌های بین‌المللی شده و فرصت‌های اقتصادی فراوانی را از کوبا سلب کرده است (Rodríguez, 2016).

از سوی دیگر، محدودیت در انتقال سود و دسترسی محدود به ارزهای خارجی، مشکلات جدی دیگری برای سرمایه‌گذاران محسوب می‌شود. به دلیل نظام ارزی ناکارآمد و کمبود ذخایر ارزی، شرکت‌های خارجی برای تبدیل درآمد خود به ارزهای بین‌المللی یا انتقال آن به خارج از کشور با موانع بزرگی مواجه‌اند. این شرایط ریسک مالی سرمایه‌گذاری در کوبا را به شکل چشمگیری افزایش می‌دهد (Global Edge, 2024).

بخش خصوصی داخلی نیز با محدودیت‌های گسترده‌ای روبه‌رو است. اگرچه اصلاحات اقتصادی در دهه‌های اخیر به رسمیت شناختن برخی فعالیت‌های خصوصی، از جمله در حوزه خدمات، گردشگری و کشاورزی کوچک‌مقیاس را ممکن ساخته، اما این بخش همچنان بسیار محدود و کنترل‌شده باقی مانده است. کسب‌وکارهای خصوصی در کوبا اجازه فعالیت در حوزه‌های کلیدی مانند صنایع بزرگ، انرژی، مخابرات یا بخش مالی را ندارند و عمدتاً در سطح مشاغل خرد و خانوادگی فعالیت می‌کنند (Dominguez, 2015).

محدودیت در دسترسی به منابع مالی یکی دیگر از چالش‌های اصلی بخش خصوصی است. بانک‌های دولتی به ندرت تسهیلات اعتباری در اختیار کارآفرینان خصوصی قرار می‌دهند و نبود

بازار سرمایه یا سیستم مالی توسعه یافته، امکان تأمین مالی از مسیرهای دیگر را نیز از بین برده است. این امر باعث شده بسیاری از مشاغل کوچک خصوصی نتوانند ظرفیت خود را افزایش دهند و در سطح ابتدایی باقی بمانند (BTI, 2024).

مشکلات مربوط به مالکیت نیز مانع بزرگی برای گسترش فعالیت‌های خصوصی محسوب می‌شود. در کوبا مالکیت زمین و بسیاری از دارایی‌های سرمایه‌ای در اختیار دولت باقی می‌ماند و بخش خصوصی صرفاً امکان اجاره یا بهره‌برداری محدود از آن‌ها را دارد. این وضعیت نه تنها انگیزه سرمایه‌گذاری بلندمدت را کاهش می‌دهد بلکه مانع شکل‌گیری طبقه‌ای کارآفرین و مولد در اقتصاد می‌شود (Krok, 2014).

افزون بر این، مالیات‌های سنگین و نظام نظارتی پیچیده فشار مضاعفی بر بخش خصوصی وارد می‌کند. بسیاری از صاحبان کسب‌وکارهای کوچک مجبورند بخش قابل‌توجهی از درآمد خود را به‌عنوان مالیات پرداخت کنند، در حالی که در مقابل از حمایت‌های مؤثر دولتی برخوردار نیستند. همین امر انگیزه برای گسترش فعالیت‌های قانونی را کاهش داده و در برخی موارد به رشد فعالیت‌های غیررسمی و زیرزمینی انجامیده است (Desilver, 2015).

به‌رغم این محدودیت‌ها، بخش خصوصی در سال‌های اخیر توانسته است در برخی حوزه‌ها، به‌ویژه گردشگری، خدمات و صنایع غذایی، نقش پررنگ‌تری ایفا کند. با این حال، سهم این بخش در تولید ناخالص داخلی همچنان محدود است و ظرفیت بالقوه آن برای ایجاد اشتغال و نوآوری به دلیل سیاست‌های سخت‌گیرانه به‌طور کامل به کار گرفته نشده است (Rodríguez, 2016).

در مجموع، محدودیت‌های نهادی و قانونی بر سرمایه‌گذاری خارجی و بخش خصوصی، یکی از موانع اصلی توسعه اقتصادی کوبا به شمار می‌رود. بدون ایجاد اصلاحات ساختاری در این حوزه و فراهم‌سازی بستر مناسب برای جذب سرمایه‌گذاری بین‌المللی و حمایت واقعی از کارآفرینان داخلی، دستیابی به رشد پایدار و متنوع‌سازی اقتصاد برای کوبا دشوار خواهد بود (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021).

۲-۶. ضعف در زیرساخت‌ها و وابستگی به انرژی وارداتی

یکی از مهم‌ترین چالش‌های اقتصادی کوبا، ضعف گسترده در زیرساخت‌های حیاتی و وابستگی

شدید به واردات انرژی است. این دو عامل به‌طور هم‌زمان، نه تنها توان تولیدی و تجاری کشور را محدود می‌سازند بلکه مانعی جدی در مسیر توسعه پایدار محسوب می‌شوند. سال‌ها سرمایه‌گذاری ناکافی، مدیریت ناکارآمد و کمبود منابع مالی موجب شده بخش بزرگی از زیرساخت‌های کشور فرسوده و ناکارآمد باشد. (Rodríguez, 2016)

زیرساخت‌های حمل‌ونقل یکی از آسیب‌پذیرترین بخش‌هاست. شبکه ریلی کوبا بسیار قدیمی است و بخش قابل توجهی از خطوط و تجهیزات آن به دهه‌های پیش بازمی‌گردد. کمبود قطعات یدکی، عدم نوسازی واگن‌ها و محدودیت منابع مالی برای بازسازی، موجب شده حمل‌ونقل ریلی با مشکلات جدی مواجه شود. همچنین جاده‌ها و بزرگراه‌های کشور در بسیاری مناطق نیازمند تعمیرات اساسی هستند و همین امر هزینه‌های لجستیکی را به شدت افزایش داده است (BTI, 2024).

بخش بندری و دریایی نیز از ضعف مزمن رنج می‌برد. با وجود موقعیت جغرافیایی استراتژیک کوبا در قلب کارائیب، امکانات بندری آن برای پاسخ‌گویی به نیازهای تجارت بین‌المللی کافی نیست. بسیاری از بنادر به تجهیزات مدرن تخلیه و بارگیری مجهز نیستند و عمق کم برخی از آن‌ها مانع پهلوگیری کشتی‌های بزرگ می‌شود. این مشکلات، کوبا را در مقایسه با رقبای منطقه‌ای مانند پاناما و جمهوری دومینیکن در جایگاه پایین‌تری قرار داده است (Tshilidzi, 2024).

زیرساخت‌های انرژی نیز با چالش‌های متعددی مواجه‌اند. ظرفیت تولید برق در کوبا نه تنها ناکافی است بلکه به شدت به واردات سوخت وابسته است. بخش قابل توجهی از نیروگاه‌های کشور قدیمی بوده و از فناوری‌های فرسوده استفاده می‌کنند که بازدهی پایینی دارند. این وضعیت بارها منجر به قطعی‌های گسترده برق شده است؛ چنان‌که در سال ۲۰۲۲ کشور شاهد خاموشی‌های مکرر و کاهش حدود ۴۰ درصدی ظرفیت تولید انرژی بود. چنین وضعیتی نه تنها زندگی روزمره مردم را مختل ساخت بلکه فعالیت‌های صنعتی و تجاری را نیز با اختلال جدی روبه‌رو کرد. (Rodríguez, 2016)

وابستگی شدید به انرژی وارداتی یکی از ابعاد حساس این مشکل است. کوبا بخش عمده نیاز انرژی خود را از طریق واردات نفت و فرآورده‌های نفتی، به‌ویژه از ونزوئلا، تأمین می‌کند. هرگونه کاهش در صادرات نفت ونزوئلا یا تغییر در شرایط سیاسی و اقتصادی این کشور، مستقیماً بر

تأمین انرژی کوبا اثر می‌گذارد. این وابستگی آسیب‌پذیری کوبا را در برابر تحولات خارجی افزایش داده و موجب بی‌ثباتی در تأمین انرژی شده است (Dominguez, 2015).

در پاسخ به این چالش‌ها، دولت کوبا برنامه‌هایی برای توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر طراحی کرده است. هدف‌گذاری رسمی این کشور، افزایش سهم انرژی‌های تجدیدپذیر از حدود ۴ درصد به ۲۴ درصد طی یک دوره ۱۵ ساله است. برای تحقق این هدف، سرمایه‌گذاری حدود ۳.۷ میلیارد دلار مورد نیاز است. با وجود تلاش‌ها برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی و همکاری با شرکت‌های بین‌المللی، پیشرفت در این زمینه به دلیل تحریم‌ها، کمبود منابع مالی و محدودیت‌های نهادی بسیار کند بوده است (Rodríguez, 2016).

ضعف در مدیریت منابع آب نیز یکی دیگر از مشکلات زیرساختی کوبا به شمار می‌رود. تغییرات اقلیمی، خشکسالی‌های مکرر و نبود سیستم‌های نوین آبیاری، فشار زیادی بر بخش کشاورزی وارد کرده است. بسیاری از مناطق روستایی با کمبود آب آشامیدنی و کشاورزی مواجه‌اند و شبکه‌های انتقال آب نیز فرسوده و ناکارآمد هستند. این شرایط، توان تولید غذایی کشور را محدود ساخته و وابستگی به واردات مواد غذایی را تشدید کرده است (BTI, 2024).

بخش ارتباطات و فناوری اطلاعات نیز در مقایسه با استانداردهای جهانی عقب‌مانده است. اگرچه طی سال‌های اخیر دسترسی به اینترنت و تلفن همراه گسترش یافته، اما همچنان زیرساخت‌های ارتباطی ضعیف بوده و سرعت و کیفیت خدمات پایین است. این ضعف، نه تنها مانع توسعه اقتصاد دیجیتال می‌شود بلکه امکان جذب سرمایه‌گذاری خارجی در حوزه‌های نوین فناوری را نیز کاهش می‌دهد (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021).

در مجموع، ضعف گسترده در زیرساخت‌ها و وابستگی به انرژی وارداتی، دو مانع اساسی برای رشد و توسعه کوبا به شمار می‌روند. حل این مشکلات نیازمند سرمایه‌گذاری عظیم، اصلاحات نهادی و بهبود همکاری‌های بین‌المللی است. بدون بهبود این بخش‌ها، دستیابی به توسعه پایدار و رقابت‌پذیری اقتصادی برای کوبا دشوار خواهد بود (Krok, 2014).

۳-۶. ناکارآمدی در نظام کشاورزی و امنیت غذایی

کشاورزی همواره نقشی محوری در اقتصاد کوبا داشته است، اما این بخش طی دهه‌های اخیر با مشکلات ساختاری و مدیریتی جدی روبه‌رو بوده است. به‌رغم برخورداری از منابع طبیعی

مناسب، زمین‌های حاصل‌خیز و شرایط اقلیمی مساعد، تولید کشاورزی کوبا به دلیل ضعف در سیاست‌گذاری، کمبود سرمایه‌گذاری و ناکارآمدی نظام مدیریتی، پاسخگوی نیازهای داخلی نیست و کشور همچنان برای تأمین بخش عمده‌ای از مواد غذایی خود به واردات متکی است (BTI, 2024).

یکی از عوامل اصلی ناکارآمدی کشاورزی در کوبا، نظام مالکیت و کنترل دولتی بر زمین است. بخش اعظم زمین‌های کشاورزی در مالکیت دولت باقی مانده و تنها بخش محدودی به‌صورت اجاره‌ای در اختیار کشاورزان قرار می‌گیرد. این وضعیت انگیزه کشاورزان را برای سرمایه‌گذاری بلندمدت، بهبود بهره‌وری و افزایش تولید کاهش داده است. نبود حق مالکیت واقعی، مانع شکل‌گیری طبقه‌ای پویا و کارآفرین در بخش کشاورزی شده و وابستگی شدید به حمایت‌های دولتی را تداوم بخشیده است (Krok, 2014).

مشکلات مربوط به دسترسی به نهاده‌های کشاورزی نیز یکی دیگر از موانع جدی است. کود شیمیایی، سموم دفع آفات، بذر اصلاح‌شده و ماشین‌آلات مدرن به میزان کافی در دسترس کشاورزان قرار ندارد. تحریم‌های خارجی از یک سو و کمبود منابع مالی داخلی از سوی دیگر، موجب شده کوبا نتواند تجهیزات و فناوری‌های نوین کشاورزی را به‌طور گسترده وارد کند. همین امر باعث شده بهره‌وری مزارع پایین بماند و بخش زیادی از ظرفیت تولیدی کشور بلااستفاده باشد (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021).

نظام توزیع متمرکز نیز کارایی بخش کشاورزی را کاهش داده است. کشاورزان ملزم‌اند بخش بزرگی از تولیدات خود را به قیمت‌های دولتی به نهادهای رسمی تحویل دهند. این قیمت‌ها معمولاً بسیار پایین‌تر از قیمت بازار است و همین امر انگیزه برای افزایش تولید را کاهش می‌دهد. بسیاری از کشاورزان به‌جای عرضه محصولات به دولت، ترجیح می‌دهند فعالیت خود را محدود کنند یا بخشی از تولید را به بازار غیررسمی منتقل سازند (Dominguez, 2015).

علاوه بر این، زیرساخت‌های ضعیف در بخش کشاورزی موجب اتلاف گسترده محصولات می‌شود. کمبود سردخانه‌ها، حمل‌ونقل ناکافی و شبکه توزیع ناکارآمد، باعث می‌شود درصد قابل‌توجهی از محصولات کشاورزی پیش از رسیدن به بازار فاسد شوند. این وضعیت نه تنها درآمد کشاورزان را کاهش می‌دهد بلکه عرضه مواد غذایی در بازار داخلی را نیز محدود می‌سازد.

(Tshilidzi, 2024).

خشکسالی‌های مکرر و تغییرات اقلیمی نیز فشار مضاعفی بر کشاورزی کوبا وارد کرده است. سیستم‌های آبیاری مدرن بسیار محدود هستند و بسیاری از مزارع همچنان وابسته به بارش‌های طبیعی‌اند. تغییرات در الگوهای بارندگی موجب کاهش تولید در سال‌های اخیر شده و امنیت غذایی کشور را بیش از پیش تهدید کرده است (Rodríguez, 2016).

وابستگی به واردات مواد غذایی پیامد مستقیم این ناکارآمدی‌هاست. کوبا بخش عمده غلات، گوشت، لبنیات و سایر اقلام اساسی را از خارج وارد می‌کند. این وابستگی موجب افزایش آسیب‌پذیری کشور در برابر نوسانات قیمت جهانی و محدودیت‌های ناشی از تحریم‌ها شده است. در شرایطی که ذخایر ارزی کوبا محدود است، تأمین مواد غذایی از خارج فشار زیادی بر تراز پرداخت‌ها وارد می‌کند. (Desilver, 2015).

پیامدهای اجتماعی این وضعیت نیز قابل توجه است. کمبود مواد غذایی، افزایش قیمت‌ها و جیره‌بندی کالاهای اساسی به کاهش کیفیت زندگی مردم و افزایش نارضایتی اجتماعی انجامیده است. دولت کوبا ناگزیر است برای کنترل اوضاع، بخشی از درآمدهای محدود ارزی خود را صرف واردات مواد غذایی کند، در حالی که این منابع می‌توانست در بخش‌های مولد اقتصادی سرمایه‌گذاری شود (BTI, 2024).

اصلاحات اقتصادی در حوزه کشاورزی طی سال‌های اخیر به‌صورت محدود انجام شده است. اعطای زمین‌های بلااستفاده دولتی به کشاورزان به‌صورت اجاره‌ای، یکی از این اقدامات بود. با این حال، به دلیل فقدان حمایت‌های مالی و فنی کافی، بسیاری از این زمین‌ها همچنان با بهره‌وری پایین کشت می‌شوند. بدون اصلاحات عمیق‌تر در حوزه مالکیت زمین، نظام قیمت‌گذاری و دسترسی به نهاده‌های مدرن، این اصلاحات نمی‌تواند اثر چشمگیری بر افزایش تولید داشته باشد (Krok, 2014).

در مجموع، ناکارآمدی ساختاری بخش کشاورزی و وابستگی فزاینده به واردات مواد غذایی، یکی از جدی‌ترین چالش‌های امنیت غذایی کوبا به شمار می‌رود. برای رفع این مشکل، کشور نیازمند اصلاحات نهادی، سرمایه‌گذاری در فناوری‌های نوین کشاورزی و بهبود زیرساخت‌های مرتبط است. تنها از این طریق می‌توان چشم‌اندازی پایدار برای خودکفایی نسبی غذایی و

کاهش آسیب‌پذیری اقتصادی ترسیم کرد (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021)

۶-۴. نظام مالی ناکارآمد و مشکلات پولی-بانکی

یکی از موانع بنیادین رشد اقتصادی کوبا، ناکارآمدی نظام مالی و بانکی این کشور است. نظام مالی کوبا نه تنها توانایی لازم برای تجهیز منابع و هدایت آن‌ها به سمت فعالیت‌های مولد اقتصادی را ندارد، بلکه به دلیل ساختار متمرکز، کنترل دولتی و فقدان شفافیت، خود به مانعی برای توسعه اقتصادی تبدیل شده است. این شرایط موجب شده جریان سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی محدود باقی بماند و اقتصاد کشور از دسترسی به منابع مالی پایدار محروم شود (Global Edge, 2024).

ساختار بانکی کوبا تقریباً به‌طور کامل در اختیار دولت قرار دارد. بانک‌ها عمدتاً وظیفه اجرای سیاست‌های مالی دولت را بر عهده دارند تا ارائه خدمات رقابتی به مشتریان یا حمایت از بخش خصوصی. به همین دلیل، بخش خصوصی و کارآفرینان مستقل دسترسی محدودی به اعتبارات بانکی دارند. در بسیاری موارد، دریافت وام یا تسهیلات مالی برای کسب‌وکارهای کوچک و متوسط تقریباً غیرممکن است، مگر در شرایطی که از سوی نهادهای دولتی حمایت شوند (Tshilidzi, 2024).

علاوه بر این، کمبود ذخایر ارزی و محدودیت دسترسی به بازارهای مالی بین‌المللی، فشار مضاعفی بر نظام بانکی کوبا وارد کرده است. بانک‌های این کشور به دلیل تحریم‌های ایالات متحده، از تعامل مستقیم با نظام بانکی جهانی محروم‌اند. این وضعیت انتقال پول، گشایش اعتبار اسنادی و انجام تراکنش‌های مالی بین‌المللی را با دشواری‌های شدید مواجه کرده است. حتی در مواردی که روابط بانکی از طریق واسطه‌ها امکان‌پذیر است، هزینه‌های بالای کارمزد و زمان طولانی پردازش، مانع از فعالیت روان اقتصادی می‌شود (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021).

چالش‌های ارزی نیز نظام مالی کوبا را تضعیف کرده است. تجربه طولانی‌مدت نظام دوگانه پولی با همزیستی «پزو کوبا (CUP)» و «پزو قابل تبدیل (CUC)» باعث شد ارزش واقعی پول ملی و نرخ‌های مبادله مخدوش شود. اگرچه در سال‌های اخیر گام‌هایی برای یکسان‌سازی

پولی برداشته شد و CUC به‌طور رسمی حذف شد، اما این اصلاحات پیامدهای شدیدی از جمله افزایش تورم، کاهش قدرت خرید و ایجاد بی‌ثباتی بیشتر در بازار ارز به همراه داشت (Rodríguez, 2016).

تورم فزاینده به یکی از مشکلات جدی اقتصاد کوبا تبدیل شده است. افزایش قیمت‌ها نه تنها زندگی روزمره مردم را دشوارتر ساخته بلکه توان رقابتی تولیدکنندگان داخلی را نیز کاهش داده است. نظام بانکی به دلیل محدودیت منابع ارزی و کنترل شدید دولت، قادر به اجرای سیاست‌های کارآمد برای مهار تورم نبوده و همین امر موجب کاهش اعتماد عمومی به پول ملی شده است. در نتیجه، استفاده از ارزهای خارجی مانند دلار و یورو در مبادلات روزمره افزایش یافته و نوعی «دلاریزه شدن غیررسمی» در اقتصاد پدید آمده است. (Desilver, 2015)

مشکل دیگر، نبود بازار سرمایه توسعه‌یافته در کوبا است. برخلاف بسیاری از کشورها که بازار بورس و اوراق بهادار امکان جذب سرمایه‌های خرد و هدایت آن به سمت پروژه‌های بزرگ اقتصادی را فراهم می‌کند، کوبا فاقد چنین سازوکاری است. این امر موجب شده تأمین مالی پروژه‌های زیرساختی و صنعتی تقریباً به‌طور کامل به منابع دولتی یا سرمایه‌گذاری خارجی وابسته باشد؛ در حالی که هر دو با محدودیت‌های جدی روبه‌رو هستند (BTI, 2024).

فقدان شفافیت مالی و آماری نیز به بی‌اعتمادی سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی دامن زده است. اطلاعات مربوط به شاخص‌های کلان اقتصادی مانند میزان تورم، بدهی خارجی یا وضعیت ذخایر ارزی، یا منتشر نمی‌شوند یا با تأخیر و ناقص در دسترس قرار می‌گیرند. این وضعیت، ارزیابی ریسک و برنامه‌ریزی اقتصادی را برای سرمایه‌گذاران و حتی سیاست‌گذاران داخلی دشوار می‌سازد (Rodríguez, 2016).

همچنین، ضعف در نظارت و مقررات‌گذاری بانکی زمینه‌ساز ناکارآمدی بیشتر شده است. در نبود نهادهای نظارتی مستقل و حرفه‌ای، بانک‌ها عمدتاً تابع سیاست‌های دولتی هستند و نه الزامات حرفه‌ای بازار. همین امر خطر فساد، تخصیص ناکارآمد منابع و اتلاف سرمایه‌های محدود کشور را افزایش داده است (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021).

در کنار این مشکلات ساختاری، تحریم‌های خارجی به‌ویژه تحریم‌های ایالات متحده فشار مضاعفی بر نظام مالی کوبا وارد می‌کنند. محدودیت در دسترسی به سامانه‌های پرداخت بین‌المللی

و تهدید بانک‌های خارجی به جریمه در صورت همکاری با کوبا، عملاً نظام بانکی این کشور را در انزوا قرار داده است. این وضعیت هزینه مبادلات تجاری را افزایش داده و ورود سرمایه‌گذاری خارجی را بیش از پیش دشوار ساخته است (Dominguez, 2015).

در مجموع، نظام مالی ناکارآمد و مشکلات پولی-بانکی یکی از اساسی‌ترین موانع توسعه اقتصادی کوبا محسوب می‌شود. بدون اصلاحات نهادی در ساختار بانکی، ایجاد شفافیت مالی، توسعه بازار سرمایه و بهبود دسترسی به منابع بین‌المللی، امکان دستیابی به رشد پایدار برای اقتصاد کوبا بسیار محدود خواهد بود (Tshilidzi, 2024).

بخش سوم: ساختار تجاری

سیاست تجاری و اقتصادی کوبا طی سه دهه گذشته تحت تأثیر مجموعه‌ای پیچیده از فشارهای خارجی، تحریم‌های اقتصادی و محدودیت‌های داخلی قرار داشته است. فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و کاهش حمایت‌های مالی و اقتصادی سنتی، کوبا را وارد دوره‌ای موسوم به «دوره ویژه» کرد که کاهش شدید منابع، افت تولید و محدودیت‌های گسترده را به همراه داشت. در کنار این فشارهای خارجی، ضعف‌های داخلی در مدیریت، تمرکزگرایی و بوروکراسی سنگین، تأثیر مهمی بر کندی اصلاحات و استمرار بحران اقتصادی داشته‌اند. در چنین شرایطی، دولت کوبا به دنبال تدوین سیاست‌ها و برنامه‌هایی بوده که هم بتواند فشارهای ناشی از تحریم‌ها را کاهش دهد و هم کنترل سیاسی و اجتماعی خود را حفظ کند. (Mauritiustrade, 2025)

۱. سیاست تجاری کوبا

سیاست تجاری کوبا بر پایه کنترل دولتی و حفظ اصول سوسیالیستی طراحی شده است. دولت نقش اصلی را در واردات، صادرات، توزیع منابع و مالکیت بخش‌های بزرگ اقتصادی دارد. اصلاحات محدود تلاش کرده‌اند بخش خصوصی را گسترش دهند، اما محدودیت‌های قانونی، مالی و اداری هنوز مانع فعالیت آزاد و رقابتی هستند. سیاست‌های ارزی و مالی شامل کنترل نرخ ارز، واردات، صادرات و یارانه‌ها هستند و توسعه مناطق ویژه اقتصادی و مشوق‌های سرمایه‌گذاری تنها در چارچوب قوانین محدود اجرا می‌شوند. تأکید بر صادرات محصولات استراتژیک و حمایت از گردشگری، نشان‌دهنده تلاش دولت برای تأمین ارز خارجی و ایجاد اشتغال است. رویکرد دولت همزمان محافظه‌کارانه و اصلاح‌گراانه است، به گونه‌ای که کنترل بخش‌های استراتژیک حفظ و بخش خصوصی و سرمایه‌گذاری خارجی به صورت محدود تشویق می‌شوند (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021).

۲. تجارت و سرمایه‌گذاری خارجی

تجارت خارجی و سرمایه‌گذاری خارجی بخش مهمی از اقتصاد کوبا را تشکیل می‌دهند و نقش کلیدی در تأمین درآمد ارزی و توسعه زیرساخت‌ها دارند. با وجود محدودیت‌های اقتصادی و تحریم‌های بین‌المللی، کوبا تلاش می‌کند با ایجاد زمینه‌های سرمایه‌گذاری جذاب و توسعه روابط تجاری، بهبود اقتصادی و رشد پایدار خود را تضمین کند. صادرات کوبا عمدتاً شامل

محصولات کشاورزی مانند قهوه، شکر، تنباکو و موز و همچنین منابع معدنی مانند نیکل و فلزات گران بها است. این کالاها نه تنها درآمد ارزی کشور را افزایش می‌دهند، بلکه فرصت‌های شغلی در مناطق روستایی و صنعتی ایجاد می‌کنند. برای افزایش رقابت‌پذیری محصولات صادراتی، کوبا به استانداردسازی کیفیت و بسته‌بندی مدرن توجه ویژه‌ای دارد. واردات کوبا به ویژه در حوزه کالاهای سرمایه‌ای، تجهیزات صنعتی، فناوری و مواد خام برای تولید داخلی اهمیت دارد. مدیریت هوشمند واردات و کاهش وابستگی به محصولات خارجی از اولویت‌های دولت است، چرا که این اقدامات به کنترل تورم، تأمین نیازهای داخلی و بهبود تعادل تجاری کمک می‌کنند. وابستگی گسترده کوبا به واردات، که بیش از ۸۰ درصد نیازهای مصرفی و تولیدی کشور را شامل می‌شود، بیانگر ضعف ساختاری عمیقی است که اقتصاد این کشور را در برابر شوک‌های خارجی بسیار آسیب‌پذیر ساخته است. این وابستگی، در کنار کسری مزمن تراز تجاری و کمبود ذخایر ارزی، یک چرخه معیوب ایجاد کرده است که امکان سرمایه‌گذاری مولد و بازسازی زیرساخت‌های فرسوده کشور را به حداقل می‌رساند (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021).

سرمایه‌گذاری خارجی در کوبا به دلیل فرصت‌های متعدد در بخش‌های گردشگری، انرژی، کشاورزی و صنعت، جذابیت دارد. دولت با ارائه مشوق‌های مالیاتی، تضمین امنیت سرمایه‌گذاری و تسهیل فرآیندهای قانونی، تلاش می‌کند سرمایه‌گذاران خارجی را جذب کند. این رویکرد نه تنها به انتقال فناوری کمک می‌کند، بلکه موجب رشد اشتغال و ارتقای توانمندی‌های محلی می‌شود. یکی از بخش‌های کلیدی برای سرمایه‌گذاری خارجی، **صنعت گردشگری** است. هتل‌ها، ریزورت‌ها، خطوط حمل‌ونقل گردشگری و مراکز تفریحی فرصت‌های زیادی برای سرمایه‌گذاری فراهم می‌کنند. **بخش کشاورزی** نیز یکی دیگر از حوزه‌های جذاب برای سرمایه‌گذاری خارجی است. با توجه به کیفیت بالای محصولات کشاورزی کوبا، سرمایه‌گذاری در فناوری‌های نوین، بسته‌بندی و فرآوری محصولات، هم درآمد صادراتی را افزایش می‌دهد و هم ارزش افزوده تولید داخلی را بالا می‌برد. این رویکرد باعث توسعه پایدار روستاها و بهبود امنیت غذایی کشور می‌شود. در نهایت، تجارت و سرمایه‌گذاری خارجی در کوبا با وجود چالش‌ها و محدودیت‌ها، ظرفیت بالایی برای رشد اقتصادی و توسعه پایدار دارد. سیاست‌های دولت در حوزه تسهیل فرآیندها، ایجاد مشوق‌ها، توسعه زیرساخت‌ها و افزایش امنیت سرمایه‌گذاری،

زمینه را برای بهره‌برداری حداکثری از فرصت‌های داخلی و بین‌المللی فراهم کرده است. این بخش می‌تواند به منبع اصلی درآمد ارزی، اشتغال و توسعه ملی تبدیل شود. (Martínez, 2022)

۳. موانع خارجی و ژئوپلیتیک

بدون تردید، مهم‌ترین و اثرگذارترین مانع خارجی بر مسیر توسعه اقتصادی کوبا، تحریم‌های جامع و طولانی‌مدت ایالات متحده آمریکا است که بیش از شش دهه استمرار داشته و در کوبا به «ال بلاکیو» (El Bloqueo) شهرت یافته است. این تحریم‌ها بر پایه مجموعه‌ای از قوانین همچون «قانون تجارت با دشمن» (۱۹۱۷)، «قانون دموکراسی کوبا» (۱۹۹۲)، قانون هلمز-برتون و «قانون آزادی و دموکراسی کوبای مستقل» (۲۰۰۶) بنا شده‌اند. مفاد این قوانین نه تنها مبادلات مستقیم میان دو کشور را ممنوع می‌سازد، بلکه با ماهیتی فراسرزمینی، همکاری شرکت‌های ثالث با کوبا را نیز در صورت استفاده از دلار آمریکا یا داشتن منافع در ایالات متحده، در معرض پیگرد قانونی قرار می‌دهد (Elizabeth Drew, 2016).

برآوردها نشان می‌دهد تحریم‌های ایالات متحده سالانه میان یک تا دو میلیارد دلار از درآمدهای ارزی کوبا را از بین می‌برد؛ رقمی که در مقیاس اقتصاد محدود این کشور بسیار قابل توجه است. این تحریم‌ها دسترسی کوبا به کالاهای اساسی، دارو، قطعات یدکی و فناوری‌های نوین را با محدودیت جدی مواجه ساخته و در عین حال، ارتباط این کشور با نظام بانکی بین‌المللی را نیز به شدت مختل کرده است. در نتیجه، بانک‌های بزرگ تجاری و توسعه‌ای جهان از هرگونه همکاری مالی با کوبا اجتناب می‌ورزند (H. Preeg, 1998). حتی در دوره‌ای که دولت اواما برخی محدودیت‌ها را کاهش داد، هسته اصلی تحریم‌ها همچنان پابرجا ماند. با روی کار آمدن دولت ترامپ، نه تنها بسیاری از مجوزهای پیشین لغو شد، بلکه وزارت خارجه آمریکا کوبا را در فهرست «حامیان دولتی تروریسم» قرار داد؛ اقدامی که به‌طور خودکار، روابط تجاری با کوبا را ذیل قوانین سخت‌گیرانه ضدتروریسم قرار داد و ریسک حقوقی سرمایه‌گذاری در این کشور را به شکل چشمگیری افزایش داد (Coface, 2024).

وابستگی راهبردی کوبا به برخی شرکای خارجی نیز اقتصاد این کشور را در معرض شوک‌های بیرونی قرار داده است. تجربه وابستگی کامل به اتحاد جماهیر شوروی و پس از آن به ونزوئلا در دوران هوگو چاوز، نمونه بارزی از این آسیب‌پذیری است. کاهش ارسال نفت یارانه‌ای ونزوئلا از

سال ۲۰۱۴ به بعد، که برای تولید حدود ۹۵ درصد برق کوبا حیاتی بود، نه تنها به خاموشی‌های گسترده و اختلال در تولید کشاورزی و صنعتی منجر شد، بلکه درآمدهای ارزی ناشی از صادرات مجدد نفت نیز به شدت کاهش یافت و بحران کمبود ارز را تشدید کرد (Tshilidzi, 2024). این وابستگی و کاهش ارزش کمک‌های ونزوئلا، به‌ویژه پس از افت قیمت جهانی نفت، موجب شد اقتصاد کوبا در سال ۲۰۱۶ برای نخستین بار از سال ۱۹۹۳ با رشد منفی (۰.۹ درصد) مواجه شود؛ رخدادی که به‌روشنی نشان داد اقتصاد کوبا نسبت به تحولات سیاسی و اقتصادی متحدان خود بسیار آسیب‌پذیر است (Carlos, 2019).

از سوی دیگر، محرومیت کوبا از عضویت و دسترسی به نهادهای مالی بین‌المللی چون صندوق بین‌المللی پول، بانک جهانی و بانک‌های توسعه منطقه‌ای، این کشور را از ابزارهای متعارف تأمین مالی پروژه‌های زیربنایی، تثبیت اقتصاد کلان و مدیریت بدهی‌های خارجی محروم ساخته است. هرچند همکاری‌های دوجانبه با اتحادیه اروپا، کانادا و چین تا حدودی این خلأ را جبران کرده‌اند، اما این منابع به‌هیچ‌وجه جایگزین دسترسی به بازارهای مالی جهانی و اعتبارات چندجانبه نمی‌شوند (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021). موفقیت‌هایی همچون بازسازی بدهی در چارچوب باشگاه پاریس در سال ۲۰۱۵، که منجر به بخشیده شدن بیش از سه‌چهارم بدهی‌های میان‌مدت و بلندمدت شد، تنها به‌طور موقت فضای مالی کشور را بهبود بخشید، زیرا کوبا به دلیل نداشتن رتبه اعتباری بین‌المللی همچنان قادر به دسترسی به اعتبارات جدید با شرایط مناسب نیست و بدهی‌های آن به کشورهای غربی برای سال‌ها در وضعیت تعلیق باقی مانده است (ASCE, 1993).

افزون بر این، اثرات روانی و ادراکی تحریم‌ها نیز بسیار قابل‌توجه است. حتی در مواردی که محدودیت‌ها به‌طور مستقیم اعمال نمی‌شوند، فضای پرابهام و پرریسک ناشی از تحریم‌ها، بسیاری از سرمایه‌گذاران و فعالان اقتصادی را از ورود به بازار کوبا بازمی‌دارد؛ زیرا آن‌ها ترجیح می‌دهند به‌جای خطر نقض قوانین پیچیده آمریکا، فعالیت خود را در بازارهای امن‌تر متمرکز کنند (Tradecommissioner, 2023).

۴. توافقات تجاری دو و چندجانبه کوبا

جمهوری کوبا، کشوری که طی شش دهه گذشته تحت تأثیر یک سیستم اقتصادی متمرکز و

تحریم‌های گسترده بین‌المللی به رهبری ایالات متحده قرار داشته است، همواره نیازمند طراحی و اجرای یک راهبرد تجاری ویژه و چالش‌برانگیز در عرصه بین‌المللی بوده است. این راهبرد عمدتاً بر انعقاد توافقات تجاری دو و چندجانبه با متحدان استراتژیک استوار بوده تا وابستگی شدید اقتصادی به واردات مدیریت شود و فشارهای ناشی از تحریم‌ها به حداقل برسد. وابستگی بیش از ۸۰ درصدی به واردات، نه تنها یک ضعف ساختاری برای اقتصاد کوبا محسوب می‌شود، بلکه این کشور را به بازاری جذاب برای صادرکنندگان بین‌المللی تبدیل کرده است؛ بازاری که تصمیمات خرید در آن صرفاً بر اساس قیمت نیست و عوامل دیگری مانند روابط دیپلماتیک، امکان تأمین مالی و اعتماد شخصی نقش تعیین‌کننده‌ای دارند. (Trade Commissioner, 2023)

در این شرایط پیچیده، توافقات تجاری کوبا به عنوان ابزاری کلیدی برای تضمین دسترسی به کالاهای اساسی، انرژی و سرمایه‌گذاری خارجی عمل کرده‌اند. این توافقات در بستر تاریخی خود، از عضویت کوبا در بلوک شرق سابق تا همکاری‌های منطقه‌ای نوین در آمریکای لاتین و کارائیب، تکامل یافته‌اند. مطالعه این توافقات و ظرفیت‌های ایجادشده برای تجارت کوبا، نه تنها درک ما از سازوکارهای بقای یک اقتصاد تحت تحریم را عمیق‌تر می‌کند، بلکه فرصت‌ها و محدودیت‌های پیش‌روی شرکای تجاری فعلی و آینده کشور را نیز آشکار می‌سازد. این نوشتار با بررسی ابعاد مختلف این توافقات، نقش آن‌ها را در شکل‌دهی به چشم‌انداز اقتصادی و تجاری معاصر کوبا تحلیل می‌کند. (Martínez, 2022)

۱-۴. چارچوب استراتژیک توافقات تجاری

توافقات تجاری کوبا را باید در چارچوب پاسخ استراتژیک این کشور به تحولات ژئوپلیتیک جهانی و محدودیت‌های ناشی از تحریم‌های ایالات متحده تحلیل کرد. پس از پیروزی انقلاب، مهم‌ترین چارچوب همکاری اقتصادی چندجانبه، عضویت در شورای همکاری اقتصادی متقابل (کومکون) بود که دسترسی ترجیحی به بازارهای وسیع بلوک شرق، منابع مالی قابل توجه و نفت ارزان‌قیمت را برای هاوانا فراهم می‌کرد و ستون فقرات اقتصاد کشور در آن دوره تاریخی را شکل می‌داد. فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و بلوک شرق، یک شوک وجودی برای اقتصاد کوبا محسوب شد و دوره «دشواری ویژه» را رقم زد؛ هاوانا ناگزیر به بازنگری اساسی در الگوهای تجاری خود و جستجوی متحدان جدید در سطح بین‌المللی شد. این انتقال اجباری، نقطه عطفی در سیاست خارجی اقتصادی کوبا بود که آن را به سمت تنوع‌بخشی هرچه بیشتر سوق داد. در

واکنش به این بحران، کوبا به تدریج با کشورهای آمریکای لاتین و کارائیب، به ویژه ونزوئلا تحت رهبری هوگو چاوز، روابط اقتصادی نزدیکی برقرار کرد که در قالب توافقنامه‌هایی نظیر ائتلاف آلبا و پتروکاریب^۱ تبلور یافت. این مشارکت‌ها بر مبنای مبادله خدمات تخصصی، به ویژه پزشکان و مربیان ورزشی کوبایی، با نفت و کمک‌های مالی ونزوئلا استوار بود و نقش حیاتی در عبور کوبا از عمیق‌ترین بحران اقتصادی ایفا کرد. همزمان، کوبا برای عادی‌سازی و گسترش روابط با سایر بازیگران جهانی، به انعقاد توافقنامه‌های دوجانبه با کشورهای مانند چین، روسیه، کانادا و اعضای اتحادیه اروپا روی آورد که هر یک بخشی از نیازهای اقتصادی کشور را پوشش داد و به آن مشروعیت بین‌المللی بخشید. (Martínez, 2022)

عضویت در سازمان تجارت جهانی (WTO) نیز چارچوب چندجانبه مهمی را برای عملکرد تجاری کوبا فراهم کرده است؛ این کشور ملزم به رعایت قواعد این نهاد بین‌المللی بوده و میانگین تعرفه‌های اعمالی برای اعضای WTO حدود ۱۰ درصد ارزش کالاهاست، هرچند برای برخی کالاها می‌تواند تا ۳۰ درصد افزایش یابد (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021). کوبا همچنین تحت سیستم جهانی ترجیحات تجاری (GSTP) و برای کشورهای همسایه در آمریکای لاتین و کارائیب، تعرفه‌های ترجیحی کاهش‌یافته‌ای اعمال می‌کند که ظرفیت‌های محدودی برای افزایش مبادلات تجاری ایجاد کرده است. (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021)

با این حال، تحقق ظرفیت کامل این توافقات و عضویت‌های بین‌المللی با دو مانع عمده مواجه است: اول، تداوم تحریم‌های ایالات متحده که دسترسی کوبا به نظام مالی بین‌المللی و فناوری‌های پیشرفته را محدود کرده است؛ و دوم، ضعف‌های ساختاری داخلی اقتصاد که ناشی از تمرکز شدید دولتی و ناکارآمدی‌های اداری است. (Martínez, 2022)

یک نمونه برجسته از توافقات دوجانبه موفق، موافقتنامه بازرگانی میان جمهوری اسلامی ایران و جمهوری کوبا است که شامل یک مقدمه، سی و یک ماده و دو پیوست بوده و چارچوب حقوقی جامع برای توسعه روابط تجاری بر اساس اصول تساوی حقوق و منافع متقابل فراهم می‌آورد. این موافقتنامه با پیش‌بینی اعمال رفتار ترجیحی متقابل از طریق کاهش تعرفه‌های گمرکی و

۱- پتروکاریب یک توافق منطقه‌ای برای تأمین نفت میان ونزوئلا و کشورهای عضو حوزه کارائیب بود. این سازمان تجاری در تاریخ ۲۹ ژوئن ۲۰۰۵ در شهر پورتو لا کروز ونزوئلا و در دوران ریاست‌جمهوری هوگو چاوز تأسیس شد.

حذف موانع غیر تعرفه‌ای، فهرست مشخصی از کالاهای دو طرف را شامل می‌شود. به عنوان مثال، کوبا برای محصولاتی مانند قهوه و دارو تا ۳۵ درصد کاهش تعرفه دریافت می‌کند و ایران برای کالاهایی نظیر پسته و محصولات پتروشیمی از تخفیف تعرفه‌ای بهره‌مند می‌شود. علاوه بر تجارت کالا، این پیمان شامل همکاری در حوزه‌های خدمات، انتقال فناوری، برگزاری نمایشگاه‌های تجاری و ایجاد دفاتر بازرگانی است و با ایجاد کارگروه مشترک برای نظارت بر اجرا و حل اختلافات، ثبات و پایداری روابط تجاری بین دو کشور را تضمین می‌کند (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۰).

اگرچه موافقت‌نامه تجارت ترجیحی ایران و کوبا چارچوب حقوقی مناسبی برای تسهیل روابط ایجاد کرده، شواهد آماری نشان‌دهنده وضعیتی پیچیده است. داده‌های گمرکی بین‌المللی (UN Comtrade / TradingEconomics) حجم مبادلات کالایی دو کشور را در دهه‌های گذشته کم و متغیر نشان می‌دهد؛ به عنوان مثال واردات ایران از کوبا در برخی گزارش‌ها تنها چند میلیون دلار بوده است. در مقابل، گزارش‌های رسانه‌ای و اظهارنظر برخی مقامات ایرانی در سال‌های اخیر از ارقام بزرگ‌تری (مثلاً حدود ۲۱۰-۲۴۳ میلیون دلار در سال ۲۰۲۲) خبر می‌دهند. این تفاوت‌ها می‌تواند ناشی از ثبت نشدن بخشی از تجارت در آمار گمرکی (تجارت خدمات، پروژه‌های انرژی، توافقات تهاتری، یا مبادلات از طریق واسطه‌ها)، یا تفاوت روش‌شناسی در محاسبه ارقام باشد (Tradingeconomics, 2018). بنابراین برای قضاوت دقیق درباره عملکرد موافقت‌نامه لازم است: اول داده‌های تفصیلی گمرکی دو طرف (به تفکیک کالا/خدمت و سال) بررسی شود، دوم نقش معاملات تهاتری و پروژه‌ای توضیح داده شود، و سوم موانع بانکی و تحریمی که مانع ثبت شفاف تجارت می‌شوند تحلیل گردد. تا زمانی که این تحلیل تفصیلی انجام نشود، نمی‌توان با قطعیت گفت موافقت‌نامه تا چه حد در افزایش مبادلات تجاری مؤثر بوده است.

۲-۴. ظرفیت‌سازی اقتصادی از طریق مکانیسم‌های تهاتری و جذب سرمایه‌گذاری خارجی

سیاست تجاری کوبا در دوران پشاوروی، به ناچار بر مکانیسم‌های تهاتری و جذب سرمایه‌گذاری خارجی متمرکز شد تا نیازهای فوری کشور تأمین شود و از فروپاشی کامل اقتصاد ملی جلوگیری گردد. این رویکرد منجر به انعقاد قراردادهای خاصی شد که عمدتاً مبادله کالا به کالا بودند. مهم‌ترین این توافقات، قراردادهای مبادله شکر با نفت هستند که با کشورهایمانند روسیه

(برای ۳/۲ میلیون تن نفت) و قزاقستان (برای ۴۰۰,۰۰۰ تن نفت) منعقد شده‌اند؛ گزارش‌هایی نیز از مذاکره با ایران برای مبادله ۲۰۰,۰۰۰ تن نفت در ازای شکر وجود دارد، که نشان‌دهنده تلاش هاوانا برای یافتن راهکارهای خلاقانه در مواجهه با محدودیت‌های دسترسی به ارز خارجی است. این توافقات تهاتری ظرفیتی حیاتی برای کوبا ایجاد کرده‌اند تا نیازهای فوری انرژی تأمین شود و از بدتر شدن شرایط اقتصادی جلوگیری گردد؛ با این حال، این ظرفیت شکننده است و وابستگی زیادی به عملکرد بخش شکر دارد؛ کاهش شدید محصول شکر در سال ۱۹۹۲/۱۹۹۳ باعث اعلام فورس مازور و عدم توانایی کوبا در تحقق تعهدات حتی در قبال روسیه شد. همزمان، کوبا با تصویب قانون سرمایه‌گذاری خارجی در سال ۲۰۱۴، ظرفیت‌های حقوقی جدیدی برای جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ایجاد کرد که امکان تأسیس شرکت‌های مختلط، شرکت‌های با سرمایه کاملاً خارجی و مناطق ویژه توسعه پایدار، مانند منطقه ویژه اقتصادی ماریل، را فراهم می‌آورد. پروژه زیرساختی کلان بندر ماریل با سرمایه‌گذاری قابل توجه برزیل، نمونه‌ای از این ظرفیت‌سازی است که پتانسیل تبدیل کوبا به مرکز ترانزیت کالا در کارائیب را دارد و می‌تواند نقش کلیدی در توسعه تجارت بین‌المللی کشور ایفا کند. (Solorza, 2016)

شرکت‌های خارجی، به ویژه در بخش گردشگری، سرمایه‌گذاری‌های خود را افزایش داده‌اند؛ ۸۷ پروژه سرمایه‌گذاری و ۱۸ زنجیره هتلی خارجی در این بخش فعال هستند و دولت امیدوار است این روند موجب رشد ۳ درصدی اقتصاد و افزایش درآمد ارزی به بیش از یک میلیارد دلار سالانه گردد (Anh Cong, 2024).

در بخش انرژی، قراردادهایی با شرکت‌های بین‌المللی از برزیل، کانادا، فرانسه و سوئد برای اکتشاف و استخراج نفت منعقد شده است؛ اما به دلیل ریسک سیاسی بالا، شرایط تجاری غیرجذاب و مسائل زمین‌شناسی، پاسخ به مناقصات ضعیف بود و شرکت‌های بزرگ مانند Shell از مشارکت خودداری کردند که محدودیت‌های جدی در جذب سرمایه‌گذاری خارجی در بخش‌های استراتژیک را نشان می‌دهد (ASCE, 1993).

منابع همکاری مالی و فنی عمدتاً از طریق همکاری‌های دوجانبه تأمین می‌شوند؛ پرداخت‌های دوجانبه در سال ۲۰۱۷ به ۳۱۲,۱ میلیون دلار رسید که حدود ۷۵ درصد آن از فرانسه، ایتالیا و ژاپن بود؛ پرداخت‌های سازمان‌های چندجانبه نیز به ۲۱,۸ میلیون دلار، عمدتاً از آژانس‌های سازمان ملل و اتحادیه اروپا اختصاص یافت (BCIE, 2024).

ظرفیت‌سازی مالی دیگر از طریق بازسازی بدهی‌های بین‌المللی محقق شد؛ موفقیت کوبا در بازپرداخت و مذاکره مجدد بدهی‌ها با طلبکاران اصلی، از جمله فرانسه، ایتالیا و هلند و به ویژه موافقتنامه باشگاه پاریس در سال ۲۰۱۵ که بیش از سه چهارم بدهی‌ها را در قالب اقساط تا سال ۲۰۳۳ بخشود، اعتبار کشور در بازارهای مالی را ارتقا داد (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021). این بهبود تدریجی اعتبار بین‌المللی، مسیر دستیابی به اعتبارات و راه‌حل‌های مالی جدید را هموار کرده و به عنوان عاملی تسهیل‌کننده برای تجارت با سایر شرکا عمل می‌کند، هرچند عدم عضویت در نهادهایی مانند صندوق بین‌المللی پول یا بانک جهانی، همچنان مانعی مهم است (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021).

۴-۳. چالش‌ها، محدودیت‌ها و چشم‌انداز آینده توافقات تجاری کوبا

با وجود تلاش‌ها برای گسترش و تنوع‌بخشی توافقات تجاری، کوبا همچنان با چالش‌ها و محدودیت‌های ساختاری عمیقی روبه‌روست که ظرفیت‌های ایجادشده را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. تحریم‌های ایالات متحده، تشدیدشده توسط قوانینی مانند Helms-Burton، اصلی‌ترین مانع برای ادغام کامل کوبا در اقتصاد جهانی به شمار می‌رود (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021).

این تحریم‌ها دسترسی کوبا به نظام بانکی بین‌المللی، خطوط اعتباری و فناوری‌های پیشرفته را محدود کرده و ریسک همکاری با این کشور را برای سرمایه‌گذاران و تاجران بین‌المللی به سطح غیرقابل قبول افزایش داده است؛ حتی شرکت‌های خارجی مشتاق، اغلب با موانع قانونی و بانکی غیرقابل عبور مواجه می‌شوند. (Martínez, 2022).

ضعف ساختاری اقتصاد داخلی، از جمله تمرکز شدید بر مالکیت دولتی، بوروکراسی پیچیده و ناکارآمدی بنگاه‌های دولتی و دوگانگی ارزی، توانایی کوبا برای بهره‌برداری کامل از مزایای توافقات را محدود کرده و انگیزه سرمایه‌گذاران خارجی برای ورود به این بازار پرریسک را کاهش می‌دهد. (Solorza, 2016) وابستگی شدید به شرکای تجاری خاص نیز، به ویژه ونزوئلا که خود با بحران‌های اقتصادی و سیاسی مواجه است، اقتصاد کوبا را در معرض خطر جدی قرار داده؛ هرگونه بی‌ثباتی در ونزوئلا می‌تواند تأمین نفت و کمک‌های مالی مورد نیاز هاوانا را

با اختلال مواجه سازد (Anh Cong, 2024).

اگرچه بهبود تدریجی روابط دیپلماتیک با ایالات متحده در دوره اوباما محدودیت‌ها را کاهش داد، اما این روند در دوره‌های بعدی متوقف یا حتی معکوس شد؛ بنابراین، احتمال رفع کامل تحریم‌ها در کوتاه‌مدت بسیار ضعیف است و هاوانا باید برنامه‌ریزی بلندمدت داشته باشد (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021)

در چشم‌انداز بلندمدت، پتانسیل اقتصادی عظیم کوبا وابسته به حل مسائل سیاسی با ایالات متحده است؛ برآوردها نشان می‌دهند که در دوران گذار، بازار کوبا می‌تواند ارزشی ۸ تا ۱۰ میلیارد دلاری داشته باشد و اگر ایالات متحده تنها یک سوم آن را تصاحب کند، صادرات سالانه بین ۲,۶ تا ۳,۳ میلیارد دلار ممکن خواهد بود (ASCE, 1993).

ظهور تدریجی بخش خصوصی، که از سال ۲۰۲۱ اجازه واردات مستقیم از طریق واردکنندگان دولتی یافته، می‌تواند تحولی ساختاری در اقتصاد داخلی ایجاد کند؛ این کسب‌وکارها در مقایسه با شرکت‌های دولتی از استقلال بیشتری در انتخاب محصولات و تأمین‌کنندگان برخوردارند و می‌توانند شرکای تجاری مستقیم و چابک‌تری برای بازیگران خارجی باشند. شرکت در رویدادهایی مانند نمایشگاه بین‌المللی هاوانا که هر ساله در نوامبر برگزار می‌شود، به دلیل اهمیت ایجاد تماس شخصی و اعتماد، فرصتی استراتژیک برای برقراری و حفظ روابط با مقامات دولتی و بخش خصوصی نوپا فراهم می‌آورد (Tradecommissioner, 2023)

اتحادیه اروپا، به عنوان بزرگ‌ترین شریک تجاری کوبا با سهم ۲۷٪ از تجارت، و با امضای موافقتنامه گفت‌وگوی سیاسی و همکاری در سال ۲۰۱۶، نقش کلیدی در ارائه جایگزینی برای وابستگی کوبا به شرکای دیگر ایفا کرده و همکاری‌های توسعه‌ای خود را بر حوزه‌های حیاتی مانند تغییر اقلیم، کشاورزی و بهداشت متمرکز کرده است (BCIE, 2024).

در نهایت، آینده توافقات تجاری کوبا به تعامل پیچیده سه عامل بستگی دارد: اول، تحولات سیاسی داخلی و خارجی، به ویژه رابطه با ایالات متحده؛ دوم، توانایی هاوانا در اجرای اصلاحات اقتصادی داخلی برای بهبود فضای کسب‌وکار؛ و سوم، استمرار هوشمندانه در انعقاد توافقاتی دو و چندجانبه با طیف گسترده‌ای از شرکا به منظور کاهش آسیب‌پذیری‌های خارجی (Martínez, 2022).

۵. فرصت‌های تجاری کوبا

جمهوری کوبا، با وجود مشکلات ساختاری و فشارهای ناشی از تحریم‌های بین‌المللی، همچنان از ظرفیت‌های اقتصادی چشمگیری برخوردار است که در صورت مدیریت صحیح و جذب سرمایه‌گذاری خارجی، می‌تواند به موتور محرک رشد و توسعه پایدار این کشور تبدیل شود. برخورداری از جمعیتی تحصیل‌کرده و متخصص، منابع طبیعی ارزشمند و جایگاه ژئوپلیتیکی ممتاز در حوزه کارائیب، فرصت‌های متنوعی را برای همکاری با شرکای خارجی فراهم می‌آورد. در عین حال، وابستگی عمیق اقتصاد این کشور به واردات — که بیش از ۸۰ درصد نیازهای اساسی کوبا را دربر می‌گیرد — و فرسودگی زیرساخت‌های حیاتی، تقاضایی مداوم و بلندمدت برای کالاهای و خدمات خارجی ایجاد کرده است. این مقاله با رویکردی تحلیلی و مبتنی بر اسناد و گزارش‌های معتبر، تلاش دارد تا چشم‌انداز فرصت‌های تجاری کوبا را در سه حوزه اصلی سستی، نوظهور و راهبردی مورد بررسی و تحلیل قرار دهد. (Tradecommissioner, 2023)

۵-۱. فرصت‌های سستی و پایدار

بخش‌های سستی اقتصاد کوبا که ریشه در تاریخ، جغرافیا و مزیت‌های طبیعی این کشور دارند، همچنان از پایدارترین و قابل‌اتکاترین فرصت‌های تجاری برخوردارند. در این میان، صنعت توتون و سیگار برگ هایوانا به‌عنوان نماد جهانی کوبا جایگاه ویژه‌ای دارد. این محصولات به دلیل کیفیت ممتاز و شهرت دیرینه خود در بازارهای بین‌المللی، همواره با تقاضای بالا در میان مصرف‌کنندگان لوکس همراه بوده و سهم قابل‌توجهی در تأمین درآمدهای ارزی کشور ایفا می‌کنند. علاوه بر این، برند قدرتمند و تصویر مثبت جهانی از این محصولات، نمونه‌ای از توان کوبا در تولید کالاهایی با ارزش افزوده بالا و قابلیت رقابت بین‌المللی است (ITC, 2023).

صنعت شکر و فراورده‌های قندی نیز با وجود فراز و فرودهای ناشی از نوسانات قیمت جهانی، همچنان به‌عنوان یک ستون کلیدی در ساختار اقتصادی کوبا حضور دارد. وجود زمین‌های حاصلخیز و تجربه طولانی در تولید شکر، این کشور را قادر ساخته تا در این بخش جایگاهی سستی و تثبیت‌شده داشته باشد. با این حال، حرکت به سمت مدرنیزاسیون و توسعه صنایع تبدیلی، از جمله تولید اتانول و محصولات جانبی با ارزش افزوده بیشتر، می‌تواند ظرفیت‌های تازه‌ای برای سرمایه‌گذاری و صادرات ایجاد کند. (Martínez, 2022)

در کنار این دو بخش، صادرات نیکل و کبالت جایگاه راهبردی خاصی دارد. کوبا با برخورداری از ذخایر قابل توجه این مواد معدنی، در میان تولیدکنندگان مهم نیکل در جهان قرار گرفته است. این مزیت طبیعی، فرصت‌های بزرگی را برای توسعه صنایع معدنی و صنایع پایین‌دستی مرتبط فراهم کرده است. بهره‌گیری از فناوری‌های نوین استخراج و فرآوری می‌تواند علاوه بر افزایش بهره‌وری، جایگاه کوبا را در زنجیره ارزش جهانی ارتقا دهد و امکان صادرات محصولات با ارزش افزوده بالاتر را فراهم سازد (Coface, 2024).

۲-۵. فرصت‌های نوظهور و فناوری‌محور

کوبا طی دهه‌های اخیر با تمرکز بر توسعه بخش‌های دانش‌بنیان، تلاش کرده است تا مسیر تازه‌ای برای رشد اقتصادی ترسیم کند. برجسته‌ترین نمونه این رویکرد را می‌توان در بخش بیوتکنولوژی و داروسازی مشاهده کرد. برخورداری از نیروی انسانی متخصص، زیرساخت‌های تحقیقاتی پیشرفته و دستاوردهایی چون تولید واکسن‌های بومی کووید-۱۹، نشان‌دهنده توان علمی و فناورانه چشمگیر این کشور است. این ظرفیت‌ها، کوبا را به یکی از بازیگران بالقوه در بازار جهانی دارو و تجهیزات پزشکی تبدیل کرده و امکان همکاری‌های مشترک علمی و صنعتی را با شرکای خارجی فراهم می‌سازد (BTI, 2024).

صنعت گردشگری نیز به‌عنوان یکی از موتورهای نوظهور اقتصادی، فرصت‌های گسترده‌ای برای سرمایه‌گذاری بین‌المللی ایجاد کرده است. تنوع جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی کوبا آن را به مقصدی منحصر به فرد در کارائیب تبدیل کرده است. با فروکش کردن پیامدهای همه‌گیری کرونا، تقاضا برای توسعه زیرساخت‌های گردشگری به‌ویژه در بخش اقامت، غذا و سرگرمی به‌طور چشمگیری افزایش یافته است. پیش‌بینی‌ها حاکی از آن بود که شمار گردشگران در سال ۲۰۲۳ به حدود ۲.۷ میلیون نفر برسد؛ رقمی که لزوم احداث دست‌کم ۲۰ هزار اتاق هتل جدید و توسعه خدمات مکمل را آشکار می‌سازد (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021).

بخش انرژی‌های تجدیدپذیر نیز از جمله حوزه‌های نوظهوری است که دولت کوبا سرمایه‌گذاری گسترده‌ای بر آن متمرکز کرده است. هدف‌گذاری برای افزایش سهم انرژی‌های پاک از ۴ درصد به ۲۴ درصد تا سال ۲۰۳۰، نه تنها نشانه‌ای از تعهد به توسعه پایدار است، بلکه فرصتی ارزشمند

برای جذب سرمایه و فناوری‌های نوین از خارج محسوب می‌شود. پروژه‌های خورشیدی، بادی و زیست‌توده در این کشور، به‌ویژه با امکان مشارکت و حتی مالکیت کامل سرمایه‌گذاران خارجی در برخی موارد، جذابیت زیادی برای فعالان این حوزه دارد. (Tradecommissioner, 2023)

۳-۵. فرصت‌های راهبردی و زیرساختی

نیاز فوری کوبا به نوسازی و بازسازی زیرساخت‌های فرسوده، طیفی وسیع از فرصت‌های راهبردی را در اختیار سرمایه‌گذاران بین‌المللی قرار داده است. توسعه و مدرنیزاسیون شبکه حمل‌ونقل و لجستیک – شامل بنادر، فرودگاه‌ها و جاده‌ها – از اولویت‌های اصلی دولت به شمار می‌رود. به‌ویژه، «منطقه ویژه توسعه ماریل» به‌عنوان یکی از پروژه‌های شاخص، با هدف تبدیل کوبا به قطب لجستیکی کارائیب طراحی شده است. برآوردها نشان می‌دهد که تنها در این بخش به حدود ۲۰ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری نیاز است؛ رقمی که بیانگر گستره فرصت‌های موجود برای شرکت‌های مهندسی و پیمانکاری خارجی است (Rodríguez, 2016)

کشاورزی و امنیت غذایی نیز جایگاهی حیاتی در میان فرصت‌های راهبردی کوبا دارد. وابستگی ۸۰ درصدی این کشور به واردات مواد غذایی، آن را به بازاری بزرگ و پایدار برای صادرات محصولات کشاورزی، نهاده‌ها و فناوری‌های مرتبط تبدیل کرده است. نیاز مبرم به ماشین‌آلات مدرن، سیستم‌های آبیاری کارآمد و بذره‌های باکیفیت، مسیر سرمایه‌گذاری مشترک در تولید محصولات استراتژیکی مانند گندم، ذرت، روغن سویا و پروتئین‌های حیوانی را هموار ساخته است (Tshilidzi, 2024).

در حوزه آب و بهداشت، کوبا پروژه‌های گسترده‌ای را برای بهبود کیفیت زندگی شهروندان و ارتقای استانداردهای سلامت عمومی تعریف کرده است. به‌عنوان نمونه، طرح عظیم «انتقال آب شرق-غرب» با سرمایه‌گذاری بیش از ۳۰۰ میلیون پزو، نشان‌دهنده اهمیت این بخش در سیاست‌های توسعه‌ای کشور است. چنین پروژه‌هایی علاوه بر تأمین نیازهای حیاتی داخلی، فرصت‌های متعددی برای شرکت‌های بین‌المللی فعال در حوزه‌های مهندسی محیط‌زیست و مدیریت منابع آب فراهم می‌کند (BCIE, 2024).

فرصت‌های تجاری کوبا، با تنوعی که از صنایع سنتی و پایدار تا حوزه‌های نوظهور فناورانه و بخش‌های راهبردی زیرساختی را دربر می‌گیرد، تصویری جامع از ظرفیت‌های اقتصادی این

کشور ارائه می‌دهند. هرچند چالش‌هایی جدی نظیر تحریم‌های خارجی، بوروکراسی پیچیده و محدودیت‌های ناشی از زیرساخت‌های فرسوده همچنان پابرجاست، اما حرکت تدریجی به سمت تنوع‌بخشی اقتصادی و گشودگی بیشتر نسبت به سرمایه‌گذاری خارجی، مسیر همکاری‌های بلندمدت و مبتنی بر منافع متقابل را هموار ساخته است. در این چارچوب، بهره‌گیری مؤثر از فرصت‌های موجود، نیازمند شناخت دقیق ساختار اقتصادی کوبا، انعطاف‌پذیری در مواجهه با موانع و ایجاد روابطی پایدار بر پایه اعتماد و منافع مشترک خواهد بود.

۶. شرکای تجاری کوبا در واردات

کوبا به دلیل ساختار اقتصادی دولتی و محدودیت‌های ناشی از تحریم‌های ایالات متحده، در بخش واردات به شدت به چند شریک کلیدی متکی است. در سال‌های اخیر، چین بزرگ‌ترین تأمین‌کننده کالاهای وارداتی کوبا بوده است و تقریباً یک چهارم کل واردات این کشور را به خود اختصاص داده است. این واردات عمدتاً شامل تجهیزات صنعتی، ماشین‌آلات و فناوری‌های نوین است که کوبا برای توسعه بخش تولید داخلی و پروژه‌های زیربنایی به آن نیاز دارد. اسپانیا و برزیل نیز به ترتیب با سهم‌های ۱۸ درصد و ۱۲ درصد، نقش مهمی در تأمین مواد غذایی، محصولات شیمیایی و قطعات صنعتی ایفا می‌کنند. مکزیک و ایالات متحده نیز در برخی کالاهای ضروری مانند سوخت و تجهیزات حمل‌ونقل مشارکت دارند. این تمرکز وارداتی نشان می‌دهد که اقتصاد کوبا هنوز به شدت به روابط تجاری محدود وابسته است و تنوع منابع وارداتی برای مقابله با بحران‌های اقتصادی اهمیت بالایی دارد (Tshilidzi, 2024).

۶-۱. واردات کوبا از چین

چین بزرگ‌ترین شریک وارداتی کوبا محسوب می‌شود و حدود ۲۵٪ از کل واردات این کشور را تأمین می‌کند. واردات کوبا از چین عمدتاً شامل ماشین‌آلات صنعتی، تجهیزات فناوری اطلاعات، ابزار دقیق و محصولات مصرفی است. چین به دلیل ظرفیت بالای تولید و ارائه شرایط اعتباری مناسب، برای کوبا به یک شریک تجاری حیاتی تبدیل شده است. علاوه بر این، همکاری چین و کوبا در حوزه فناوری و زیرساخت‌های صنعتی، نقش مهمی در توسعه پروژه‌های تولیدی و زیربنایی این کشور دارد. با توجه به محدودیت‌های وارداتی از کشورهای غربی به دلیل تحریم‌های آمریکا، چین به مهم‌ترین منبع تأمین کالاهای استراتژیک کوبا تبدیل شده است (Volza, 2025).

۶-۲. واردات کوبا از اسپانیا

اسپانیا دومین شریک بزرگ وارداتی کوبا است و حدود ۱۸ درصد از واردات را تشکیل می‌دهد. کالاهای وارداتی از اسپانیا شامل محصولات غذایی، دارو، تجهیزات پزشکی و قطعات صنعتی است. روابط تاریخی و فرهنگی بین کوبا و اسپانیا، همراه با شبکه توزیع و تجارت سنتی، باعث شده اسپانیا همچنان یک شریک قابل اعتماد برای واردات کالاهای اساسی باشد. علاوه بر این، شرکت‌های اسپانیایی با سرمایه‌گذاری در پروژه‌های گردشگری و تولیدی کوبا، نقش دوگانه‌ای در اقتصاد این کشور ایفا می‌کنند (Volza, 2025).

۶-۳. واردات کوبا از برزیل و مکزیک

برزیل و مکزیک به ترتیب ۱۲ درصد و ۱۰ درصد از واردات کوبا را تأمین می‌کنند. برزیل عمدتاً مواد غذایی، محصولات شیمیایی و ماشین‌آلات کشاورزی صادر می‌کند، در حالی که مکزیک سهم قابل توجهی در تأمین سوخت، نفت خام و تجهیزات حمل و نقل دارد. افزایش واردات نفت از مکزیک در سال ۲۰۲۴ به دلیل بحران انرژی کوبا اهمیت استراتژیک داشت و توانست کمبود برق و سوخت را تا حدی جبران کند. این همکاری‌ها نشان می‌دهد که کوبا برای پایداری اقتصادی به روابط تجاری منطقه‌ای توجه ویژه‌ای دارد (Reuters, 2025).

۷. شرکای تجاری کوبا در صادرات

از سوی دیگر، کوبا برای صادرات محصولات خود بیشتر به کانادا، اسپانیا و چین متکی است. کانادا بزرگ‌ترین مقصد صادراتی کوبا به شمار می‌رود و بخش عمده صادرات آن شامل سیگار، میگو و ماهی زنده است. صادرات به کانادا نه تنها ارزش اقتصادی قابل توجهی دارد، بلکه به کوبا امکان می‌دهد تا درآمد ارزی لازم برای واردات کالاهای اساسی و تأمین بودجه پروژه‌های دولتی را فراهم کند. اسپانیا و چین نیز به عنوان مقصد صادراتی مهم، بازارهای نسبتاً پایداری برای محصولات کشاورزی و مواد خام کوبا ارائه می‌دهند. این تمرکز صادراتی نشان می‌دهد که کوبا هنوز ظرفیت چندانی برای تنوع‌بخشی به بازارهای صادراتی ندارد و به همین دلیل هرگونه شوک اقتصادی یا تغییر در سیاست‌های تجاری این کشورها می‌تواند اثر قابل توجهی بر اقتصاد کوبا داشته باشد (Tradingeconomics, 2023).

۷-۱. صادرات کوبا به کانادا

کانادا بزرگ‌ترین مقصد صادراتی کوبا است و محصولات عمده صادراتی شامل سیگار، میگو، ماهی زنده و محصولات کشاورزی ویژه می‌شوند. صادرات به کانادا نه تنها منابع ارزی ضروری برای واردات کالاهای حیاتی فراهم می‌کند، بلکه جایگاه کوبا را در بازارهای بین‌المللی تثبیت می‌کند. روابط تجاری با کانادا به دلیل نزدیکی جغرافیایی و ثبات اقتصادی این کشور، برای کوبا ارزش راهبردی دارد.

۷-۲. صادرات کوبا به اسپانیا و چین

اسپانیا و چین دومین و سومین بازارهای صادراتی کوبا هستند. اسپانیا به دلیل روابط تاریخی و فرهنگی، بازار مهمی برای محصولات کشاورزی و کالاهای فرآوری شده کوبا است. چین نیز به عنوان شریک صادراتی در حال رشد، محصولات صنعتی و مواد اولیه را از کوبا وارد می‌کند و فرصت‌های تبادل فناوری و سرمایه‌گذاری را فراهم می‌آورد. این تمرکز بر چند بازار محدود، نشان می‌دهد که کوبا هنوز به دنبال تنوع‌بخشی و کاهش وابستگی به چند کشور کلیدی است (GTI, 2024).

۸. محصولات عمده وارداتی و صادراتی

کوبا بیشترین واردات خود را به کالاهای اساسی مانند سوخت‌های معدنی، ماشین‌آلات صنعتی، تجهیزات حمل‌ونقل و مواد غذایی اختصاص می‌دهد. واردات سوخت، به ویژه از مکزیک، نقش حیاتی در تأمین انرژی مورد نیاز برای تولید برق و حمل‌ونقل دارد. در زمینه صادرات، محصولات اصلی کوبا شامل سیگار، قهوه، شکر و میگو است. با این حال، کاهش تولید داخلی شکر در سال‌های اخیر، به ویژه در سال ۲۰۲۴ که تولید شکر به کمترین میزان خود از سال ۱۹۰۰ رسید، باعث افزایش واردات این محصول شده است و فشار زیادی بر صنایع وابسته مانند صنعت رومی وارد کرده است (Levinson, 2025).

۹. آمارهای تجارت خارجی کوبا

در سال ۲۰۲۳، ارزش کل واردات کوبا به حدود ۴.۱۹۶ میلیارد دلار رسید و ارزش کل صادرات آن در همان سال ۱.۴۷۲ میلیارد دلار بود. این آمار نشان‌دهنده کسری قابل توجه در تراز تجاری کوبا

است که دولت را به جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی و همکاری با چند شریک محدود برای تأمین کالاهای اساسی مجبور می‌کند. در سال ۲۰۲۴، شرکت نفتی مکزیکی Pemex صادرات نفت خام به کوبا را به طور قابل توجهی افزایش داد، اقدامی که به دلیل بحران انرژی و نیاز فوری به تأمین سوخت برای تولید برق صورت گرفت. با این حال، ترافیک بار داخلی در همان سال ۱۹٪ کاهش یافت که نشانه‌ای از بحران اقتصادی عمیق و تأثیر تحریم‌های طولانی‌مدت بر زنجیره تأمین داخلی است (Reuters, 2025).

جدول ۱: شرکای تجاری و جریان‌های واردات و صادرات کوبا

کشور شریک	نوع تجارت	محصولات اصلی	سهم تقریبی از کل تجارت (%)	ارزش تقریبی (میلیارد دلار)	نکات تحلیلی/تاریخی
چین	واردات	ماشین‌آلات صنعتی، تجهیزات فناوری، ابزار دقیق، محصولات مصرفی	۲۵ درصد	۱,۰۴۹	چین مهم‌ترین شریک وارداتی کوبا است. ظرفیت تولید بالا و ارائه شرایط اعتباری، باعث شده چین نقش استراتژیک در تأمین کالاهای حیاتی و پروژه‌های زیربنایی داشته باشد
اسپانیا	واردات	محصولات غذایی، دارو، تجهیزات پزشکی، قطعات صنعتی	۱۸ درصد	۰,۷۵۵	روابط تاریخی و فرهنگی و شبکه توزیع سنتی، اسپانیا را به شریک قابل اعتماد کوبا تبدیل کرده است
برزیل	واردات	مواد غذایی، محصولات شیمیایی، ماشین‌آلات کشاورزی	۱۲ درصد	۰,۵۰۳	برزیل شریک مهم منطقه‌ای کوبا است و واردات آن بخش کشاورزی و صنعتی را تقویت می‌کند
مکزیک	واردات	نفت خام، سوخت، تجهیزات حمل و نقل	۱۰ درصد	۰,۴۱۹	افزایش واردات نفت از مکزیک در سال ۲۰۲۴ به دلیل بحران انرژی داخلی کوبا اهمیت بالایی داشت
ایالات متحده	واردات	مواد غذایی، تجهیزات پزشکی، قطعات یدکی	۸ درصد	۰,۳۳۶	با وجود تحریم‌ها، واردات محدود کالاهای اساسی از آمریکا ادامه دارد، اما وابستگی به شرکای جایگزین افزایش یافته
کانادا	صادرات	سیگار، میگو، ماهی زنده، محصولات کشاورزی ویژه	۲۵ درصد	۰,۳۶۸	بزرگ‌ترین مقصد صادراتی کوبا؛ منابع ارزی حیاتی و جایگاه کوبا در بازار بین‌المللی را تثبیت می‌کند

اسپانیا	صادرات	محصولات کشاورزی، کالاهای فرآوری شده	۱۵ درصد	۰,۲۲۰	روابط تاریخی و فرهنگی اسپانیا بازار پایداری برای صادرات کوبا فراهم می‌کند
چین	صادرات	محصولات صنعتی، مواد اولیه	۱۰ درصد	۰,۱۴۷	بازار رو به رشد صادراتی برای کوبا؛ فرصت‌های تبادل فناوری و سرمایه‌گذاری را فراهم می‌کند
سایر کشورها	واردات/ صادرات	کالاهای متنوع	۲۰ درصد	۰,۸۳۹	شامل کشورهای آمریکای لاتین و اروپای دیگر؛ سهم قابل توجهی در تأمین تنوع کالا و کاهش ریسک وابستگی به چند شریک اصلی دارد

منبع: (Volza, 2025)

بخش چهارم: فرصت‌ها و چالش‌های روابط تجاری ایران با کوبا

روابط تجاری ایران و کوبا را می‌توان در چارچوب مشترکات سیاسی و ایدئولوژیک دو کشور در تقابل با نظام تک‌قطبی به رهبری ایالات متحده تحلیل کرد. این اشتراکات، با وجود ایجاد بستر مناسبی برای توسعه همکاری‌های اقتصادی، همزمان با موانع و چالش‌های ساختاری متعددی روبرو بوده است. حجم مبادلات تجاری دو کشور در چهار سال اخیر تنها به ۲۲ میلیون دلار رسیده که نشان‌دهنده ظرفیت‌های استفاده نشده فراوان است. بررسی فرصت‌ها و چالش‌های پیش روی توسعه روابط تجاری ایران و کوبا، ضمن استفاده از اسناد و گزارش‌های معتبر، امکان تحلیل راهبردی و ارائه راهکارهای عملیاتی برای ارتقای سطح همکاری‌ها را فراهم می‌کند (موسسه تحلیل بازار فردا، ۱۴۰۲).

۱. فرصت‌های راهبردی و حوزه‌های همکاری

وابستگی شدید کوبا به واردات، که بیش از ۸۰ درصد نیازهای کشور را شامل می‌شود، مهم‌ترین فرصت برای صادرکنندگان ایرانی محسوب می‌شود. نیاز پایدار کوبا به محصولات کشاورزی و غذایی مانند گوشت مرغ، گندم، ذرت، روغن سویا و برنج، که ایران در تولید برخی از آنها ظرفیت‌های قابل توجهی دارد، می‌تواند محور توسعه مبادلات تجاری قرار گیرد. گزارش‌ها از مذاکرات برای مبادله تهاتری نفت ایران با شکر کوبا نیز نشان‌دهنده تمایل دو کشور به استفاده از شیوه‌های غیرمعارف برای دور زدن محدودیت‌های ارزی است و این امر می‌تواند به شکل‌گیری مدل‌های جدید تجارت بین‌المللی بین دو کشور همچون افق روشن تعاملات تجاری ایران و کوبا؛ پتانسیل وسیع همکاری از تهاتر نفت و غلات تا کشت فراسرزمینی منجر شود (Tshilidzi, 2024).

همچنین همکاری‌های آموزشی در حوزه کشاورزی و علوم زیستی می‌تواند یکی دیگر از محورهای قابل توجه باشد. کوبا تجربه موفقی در کشت ارگانیک و استفاده از فناوری‌های کم‌هزینه کشاورزی دارد، در حالی که ایران با بحران آب و محدودیت منابع روبه‌رو است. انتقال دانش کوبا به ایران در حوزه کشاورزی پایدار و استفاده از زمین‌های حاصلخیز کوبا توسط ایران در قالب کشت فراسرزمینی می‌تواند مکمل نیازهای دو کشور باشد.

حوزه انرژی، به ویژه تأمین سوخت، یکی دیگر از فرصت‌های استراتژیک است. با توجه به

وابستگی شدید کوبا به واردات نفت و کاهش محموله‌های ونزوئلا، ایران می‌تواند با صادرات فرآورده‌های نفتی و ارائه خدمات فنی و مهندسی، نیازهای انرژی کوبا را تأمین کند. همچنین، همکاری در توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر با توجه به برنامه بلندپروازانه کوبا برای افزایش سهم این منابع به ۲۴ درصد تا سال ۲۰۳۰، فرصتی ممتاز برای شرکت‌های ایرانی فعال در حوزه انرژی‌های پاک و تکنولوژی‌های نوین فراهم می‌آورد. (Tradecommissioner, 2023)

حوزه پزشکی و بیوتکنولوژی نیز از دیگر فرصت‌های ممتاز همکاری است. ایران می‌تواند از تجربه کوبا در تولید واکسن و داروهای پیشرفته بهره برده و با ایجاد مشارکت‌های مشترک، به بازارهای بین‌المللی به ویژه در آمریکای لاتین و آفریقا دست یابد. علاوه بر آن، اعزام متخصصان پزشکی ایرانی به کوبا و بهره‌گیری از خدمات پزشکی کوبایی در ایران می‌تواند به ایجاد رابطه برد-برد و گسترش ظرفیت‌های آموزشی و پژوهشی منجر شود (دولت‌آبادی، ۱۴۰۰).

توسعه همکاری‌های علمی و دانشگاهی میان دو کشور نیز می‌تواند به بستری پایدار برای روابط اقتصادی منجر شود. ایجاد برنامه‌های مشترک آموزشی، تبادل استاد و دانشجو و تأسیس مراکز تحقیقاتی مشترک در حوزه‌هایی مانند پزشکی، بیوتکنولوژی و انرژی‌های تجدیدپذیر، زمینه‌ساز پیوندهای پایدار میان نخبگان دو کشور خواهد بود.

منطقه ویژه توسعه ماریل (ZEDM) نیز با ارائه مزایای مالیاتی و فرآیند تصویب سریع‌تر پروژه‌ها، فرصتی مهم برای سرمایه‌گذاری مستقیم ایرانیان در بخش‌های صنعتی، لجستیکی و گردشگری محسوب می‌شود. موقعیت استراتژیک این منطقه می‌تواند به عنوان پایگاهی برای ورود محصولات ایرانی به بازارهای آمریکای لاتین عمل کند و نقش کلیدی در ایجاد شبکه‌های توزیع منطقه‌ای ایفا نماید (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021)

یکی از فرصت‌های کمتر مورد توجه در روابط ایران و کوبا، توسعه همکاری‌های گردشگری است. کوبا سالانه میلیون‌ها گردشگر به‌ویژه از کانادا و اروپا جذب می‌کند و ایران می‌تواند با سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری سلامت و ایجاد خطوط پروازی مشترک، سهمی در این بازار داشته باشد. ترکیب گردشگری پزشکی ایران با ظرفیت‌های طبیعی و تاریخی کوبا می‌تواند مدلی نوآورانه از همکاری دو کشور ایجاد کند.

صادرات خدمات فنی و مهندسی ایران در حوزه زیرساخت‌های شهری نیز از فرصت‌های بالقوه

است. کوبا با کمبود جدی در حوزه مسکن، حمل و نقل شهری و بازسازی زیرساخت‌ها مواجه است. ایران با سابقه طولانی در اجرای پروژه‌های عمرانی می‌تواند با قراردادهای EPC و BOT در پروژه‌های کوبایی مشارکت داشته باشد.

توسعه همکاری‌های رسانه‌ای و فرهنگی می‌تواند به تقویت روابط اقتصادی کمک کند. کوبا دارای رسانه‌های دولتی گسترده است و ایران نیز شبکه‌های فراملی در اختیار دارد. ایجاد رسانه‌های مشترک یا تولیدات فرهنگی می‌تواند شناخت دو ملت را افزایش داده و زمینه را برای توسعه همکاری‌های اقتصادی هموار سازد.

ایران همچنین می‌تواند از ظرفیت کوبا به عنوان پل ارتباطی برای ورود به بازار آمریکای لاتین استفاده کند. ایجاد مراکز توزیع کالا و انبارهای منطقه‌ای در کوبا، صادرات ایران را به بازارهایی چون ونزوئلا، بولیوی و نیکاراگوئه تسهیل خواهد کرد.

۲. چالش‌ها و موانع پیش رو

مهم‌ترین چالش پیش روی توسعه روابط تجاری، محدودیت‌های شدید بانکی و مالی ناشی از تحریم‌های ایالات متحده علیه هر دو کشور است. این تحریم‌ها انجام نقل و انتقالات مالی را پیچیده و پرهزینه ساخته و دسترسی به سیستم بانکی بین‌المللی را محدود می‌کنند. کمبود شدید ارز خارجی در کوبا نیز ریسک عدم پرداخت و تأخیر در تسویه حساب‌ها را به شدت افزایش داده است، به طوری که شرایط پرداخت معمولاً بین ۳۶۰ تا ۷۲۰ روز است و تأخیر در پرداخت‌ها امری رایج محسوب می‌شود (Embassy of the kingdom of the Netherlands in havana, 2021).

بوروکراسی پیچیده و کند دولتی در کوبا نیز مانعی جدی است. فرآیند ثبت‌نام به عنوان تأمین‌کننده تأیید شده معمولاً سه تا چهار ماه به طول می‌انجامد و مستلزم ترجمه و تأیید مدارک توسط سفارت کوبا است. علاوه بر این، عدم فعالیت تجاری برای مدت دو سال منجر به انقضای ثبت‌نام و نیاز به آغاز مجدد فرآیند می‌شود. این الزامات اداری، توسعه روابط تجاری را با پیچیدگی‌ها و تأخیرهای اضافی مواجه می‌کند (Tradecommissioner, 2023).

فاصله جغرافیایی قابل توجه میان ایران و کوبا، هزینه‌های حمل و نقل را افزایش داده و رقابت با صادرکنندگان نزدیک‌تر به کوبا را برای ایران دشوار می‌سازد. تفاوت‌های فرهنگی و زبانی و

همچنین نبود اطلاعات کافی تجار ایرانی از بازار کوبا از دیگر موانع مؤثر در توسعه مبادلات است (موسسه تحلیل بازار فردا، ۱۴۰۲).

۳. توصیه های توسعه روابط تجاری

برای غلبه بر چالش‌ها و بهره‌برداری از فرصت‌ها، نیازمند تدوین راهبردهای هوشمندانه و عملیاتی هستیم. ایجاد مکانیزم‌های پرداخت جایگزین مانند سیستم‌های تهاتری، استفاده از ارزهای ملی و ایجاد خطوط اعتباری مشترک می‌تواند مشکل محدودیت‌های بانکی را کاهش دهد. همچنین راه‌اندازی خط کشتیرانی مستقیم بین ایران و کوبا، گامی مؤثر در کاهش هزینه‌های حمل و نقل و تسهیل گردش کالا محسوب می‌شود (موسسه تحلیل بازار فردا، ۱۴۰۲).

تقویت دیپلماسی اقتصادی و فعال‌سازی کمیسیون‌های مشترک می‌تواند به افزایش شناخت متقابل و حل سریع اختلافات کمک کند. برگزاری نمایشگاه‌های تجاری، انجام مطالعات بازار و ایجاد پیوند میان اتاق‌های بازرگانی دو کشور نیز از اقدامات ضروری برای توسعه پایدار مبادلات تجاری است. تمرکز بر همکاری‌های بلندمدت و مشارکت در پروژه‌های زیرساختی به جای مبادلات صرفاً تجاری، می‌تواند پایداری روابط را افزایش دهد. سرمایه‌گذاری مشترک در پروژه‌هایی مانند توسعه بندر ماریل، مشارکت در بخش انرژی و همکاری در حوزه فناوری اطلاعات از جمله راهبردهایی هستند که می‌توانند روابط اقتصادی ایران و کوبا را به سطحی بالاتر ارتقا دهند (Solorza, 2016).

روابط تجاری ایران و کوبا با وجود چالش‌های متعدد، از ظرفیت بالایی برای توسعه برخوردار است. اشتراکات سیاسی و ایدئولوژیک دو کشور می‌تواند به عنوان تسهیل‌کننده همکاری‌های اقتصادی عمل کند. موفقیت در این روابط نیازمند صبر، سرمایه‌گذاری بلندمدت و بهره‌گیری از مکانیسم‌های مالی و تجاری خلاقانه برای کاهش ریسک‌ها است. با تدوین راهبردهای هوشمندانه و تعهد سیاسی دو طرف، می‌توان از ظرفیت‌های استفاده نشده موجود بهره‌برداری کرده و روابط تجاری دو کشور را به سطح جدیدی ارتقا داد (موسسه تحلیل بازار فردا، ۱۴۰۲). آنچه در ادامه می‌آید توصیه‌هایی برای ارتقاء روابط ایران و کوبا در حوزه تجاری است.

۳-۱. راهبردهای کلان و سیاست‌گذاری

تدوین نقشه راه جامع برای همکاری‌های اقتصادی، مبتنی بر تهاتر کالا و خدمات، نخستین گام

در ارتقای روابط تجاری محسوب می‌شود. این نقشه راه باید با مشارکت نهادهای متولی مانند کمیسیون مشترک همکاری‌های اقتصادی تدوین و به صورت مستمر پایش و به‌روزرسانی شود. تمرکز بر بخش‌های اولویت‌دار تعیین‌شده در «برنامه ملی توسعه اقتصادی و اجتماعی کوبا تا سال ۲۰۳۰»، شامل توسعه روستایی، امنیت غذایی، انرژی‌های تجدیدپذیر و زیرساخت‌های آب و بهداشت، می‌تواند همسویی لازم با اهداف توسعه‌ای کوبا را ایجاد کرده و همکاری‌ها را به سمت پروژه‌های استراتژیک هدایت نماید (موسسه تحلیل بازار فردا، ۱۴۰۲).

ایجاد چارچوب حقوقی و نهادی مستحکم از طریق عقد موافقتنامه تجارت ترجیحی یا موافقتنامه تجارت آزاد، دومین راهبرد کلان است. این توافقنامه می‌تواند زمینه کاهش تعرفه‌ها، تسهیل فرآیندهای گمرکی و تضمین دسترسی مطمئن‌تر به بازارها را فراهم آورد. تشکیل کارگروه مشترک با اختیارات کافی برای نظارت مستمر بر اجرای مفاد توافقنامه و رفع موانع، از ضروریات موفقیت این راهبرد است و می‌تواند به بهبود اعتماد متقابل و کاهش ریسک‌های تجاری کمک کند.

۳-۲. راهکارهای عملیاتی و اجرایی

استفاده از مکانیسم‌های پرداخت نوآورانه، شامل سیستم‌های تهاتری، بهره‌گیری از ارزهای ملی و ایجاد خطوط اعتباری مشترک، می‌تواند محدودیت‌های بانکی ناشی از تحریم‌ها را کاهش دهد و نقل و انتقالات مالی را تسهیل کند. همچنین، استفاده از ظرفیت صندوق‌های بین‌المللی و برنامه‌های مالی منطقه‌ای می‌تواند منابع لازم برای سرمایه‌گذاری و توسعه مبادلات را فراهم نماید (H.Preeg, 1998).

یکی از توصیه‌های کلیدی، ایجاد صندوق سرمایه‌گذاری مشترک میان ایران و کوبا است. این صندوق می‌تواند برای تأمین مالی پروژه‌های کوچک و متوسط در حوزه کشاورزی، انرژی و بهداشت به کار گرفته شود و ریسک سرمایه‌گذاری شرکت‌های خصوصی دو کشور را کاهش دهد. تقویت زیرساخت‌های لجستیکی و حمل و نقل نیز از دیگر راهکارهای کلیدی است. توسعه خطوط کشتیرانی مستقیم، افزایش پروازهای بین دو کشور و ایجاد کریدورهای ترانزیتی از طریق کوبا برای دسترسی به بازارهای آمریکای لاتین، می‌تواند هزینه‌های تجاری را کاهش داده و سرعت جریان کالا و خدمات را افزایش دهد (موسسه تحلیل بازار فردا، ۱۴۰۲).

راهکار دیگر، تقویت همکاری در حوزه دیجیتال و فناوری اطلاعات است. کوبا با وجود

تحریم‌ها در تلاش است اقتصاد دیجیتال خود را توسعه دهد، اما با محدودیت زیرساختی مواجه است. ایران می‌تواند با ارائه فناوری‌های مخابراتی، نرم‌افزاری و خدمات ابری، نقشی کلیدی در این تحول ایفا کند. ایجاد دفاتر نمایندگی و مراکز کسب و کار مشترک در تهران و هاوانا، به عنوان پل ارتباطی میان شرکت‌های دو کشور، و ایجاد شبکه‌ای از شرکت‌های کوچک و متوسط مشترک (SMEs) می‌تواند خدمات بازاریابی، برقراری ارتباط با نهادهای دولتی و حل و فصل مسائل تجاری را تسهیل کند و امکان هماهنگی مستقیم میان فعالان اقتصادی را فراهم نماید (Tradecommissioner, 2023).

۳-۳. اولویت‌های بخشی و حوزه‌های همکاری

از منظر سیاست‌گذاری فرهنگی، پیشنهاد می‌شود ایران و کوبا جشنواره‌های فرهنگی و نمایشگاه‌های مشترک در حوزه‌های موسیقی، فیلم و هنرهای تجسمی برگزار کنند. این اقدامات به افزایش درک متقابل و تقویت برند ملی دو کشور کمک کرده و به‌طور غیرمستقیم بستر مناسبی برای همکاری اقتصادی فراهم می‌آورد. تمرکز بر توسعه همکاری در بخش انرژی، از جمله مدرنیزاسیون نیروگاه‌های ترموالکتریک، ارائه خدمات فنی و مهندسی، و مشارکت در توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر، به عنوان اولویت اصلی توصیه می‌شود. همچنین تأمین فرآورده‌های نفتی با توجه به نیاز شدید کوبا و کاهش محموله‌های ونزوئلا، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و می‌تواند زمینه حضور پایدار ایران در بازار انرژی کوبا را فراهم کند (موسسه تحلیل بازار فردا، ۱۴۰۲).

همکاری در حوزه پزشکی و بیوتکنولوژی نیز از دیگر اولویت‌های کلیدی است. ایجاد مشارکت‌های مشترک در تولید واکسن و داروهای پیشرفته، توسعه گردشگری سلامت و اعزام متخصصان پزشکی، می‌تواند به ایجاد روابط برد-برد و گسترش حضور ایران در بازارهای بین‌المللی، به ویژه در آمریکای لاتین و آفریقا منجر شود (دولت‌آبادی، ۱۴۰۰).

توسعه همکاری در بخش گردشگری سلامت و پزشکی می‌تواند به عنوان یک راهبرد میان‌مدت مطرح شود. کوبا تجربه برجسته‌ای در آموزش پزشکان و ارائه خدمات به کشورهای جهان سوم دارد و ایران نیز زیرساخت‌های قابل توجهی در حوزه گردشگری سلامت ایجاد کرده است. تلفیق این دو ظرفیت می‌تواند ایران و کوبا را به بازیگرانی مهم در بازار جهانی گردشگری پزشکی

بدل کند. اجرای پروژه‌های کشت فراسرزمینی به عنوان سومین اولویت مطرح است. اجاره زمین‌های کشاورزی در کوبا و کشت محصولات استراتژیک مانند غلات، ضمن تأمین امنیت غذایی ایران، وابستگی به واردات را کاهش می‌دهد و امکان مدیریت بهتر منابع غذایی را فراهم می‌سازد (Domínguez, 2017).

۳-۴. بهره‌گیری از تجربیات موفق و الگوهای نوآورانه

تجارب موفق ایران و کوبا در حوزه بیوتکنولوژی، از جمله تولید واکسن هپاتیت B و واکسن کووید-۱۹ (پاستوکوک)، نشان‌دهنده ظرفیت بالای انتقال فناوری و تقویت زیرساخت‌های علمی ایران است. این نمونه‌ها می‌توانند به عنوان الگویی برای توسعه همکاری در سایر حوزه‌های فناوریانه و دانش‌بنیان مورد استفاده قرار گیرند. تمرکز بر حوزه‌هایی همچون بیوتکنولوژی، داروسازی، انرژی‌های تجدیدپذیر و خدمات مهندسی، کم‌ریسک‌ترین و اثرگذارترین مسیرها برای توسعه همکاری‌های اقتصادی محسوب می‌شود.

شناخت دقیق ساختار قدرت و نهادهای موازی در کوبا برای کاهش ریسک سرمایه‌گذاری و پیش‌بینی چالش‌های اجرایی، اهمیت ویژه‌ای دارد. استفاده از کانال‌های مالی جایگزین، سیستم‌های تهاتر کالا، رمزارزها و قراردادهای دوجانبه، امکان تسهیل مبادلات و دور زدن تحریم‌ها را فراهم می‌کند. تقویت زیرساخت‌های لجستیکی و حمل و نقل، شامل خطوط کشتیرانی مستقیم، همکاری در بخش ریلی و بندری و مدیریت زنجیره تأمین، می‌تواند هزینه‌ها و زمان تجارت را کاهش داده و بهره‌وری را افزایش دهد.

برای موفقیت در این روابط، پیشنهاد می‌شود دو کشور به سمت ایجاد دانشگاه مشترک یا پردیس‌های آموزشی مشترک در حوزه پزشکی و فناوری بروند. این اقدام ضمن تربیت نسل جدید متخصصان، تضمین‌کننده پایداری همکاری علمی و اقتصادی خواهد بود.

۳-۵. رقابت‌پذیری و سرمایه‌گذاری

بررسی رقابت‌پذیری محصولات ایرانی در بازار کوبا نشان می‌دهد که ایران می‌تواند با تکیه بر مزیت‌های نسبی خود در حوزه‌هایی مانند داروسازی، بیوتکنولوژی، خدمات فنی و مهندسی و برخی محصولات پتروشیمی، جایگاه قابل توجهی کسب کند. وابستگی کوبا به واردات و کمبود زیرساخت‌های تولیدی ناشی از تحریم‌ها و بحران اقتصادی، فرصتی ارزشمند برای ایران ایجاد

می‌کند.

با این حال، ضعف زیرساخت‌های لجستیکی، هزینه‌های بالای حمل و نقل، نبود خطوط مستقیم کشتیرانی، محدودیت‌های بانکی و حضور رقبای قدرتمند مانند چین، روسیه، اسپانیا و برزیل، ورود ایران به بازار کوبا را با محدودیت‌هایی مواجه می‌سازد. از منظر سرمایه‌گذاری، نیاز گسترده کوبا به بازسازی زیرساخت‌های انرژی، حمل‌ونقل و سلامت، محیطی مستعد برای حضور شرکت‌های ایرانی فراهم کرده و امکان مشارکت در پروژه‌های مشترک، ارائه خدمات آموزشی و انتقال دانش را فراهم می‌آورد. حوزه آموزش و پژوهش، به ویژه در علوم پزشکی و بیوتکنولوژی، ظرفیت ایجاد پیوندهای بلندمدت میان دو کشور را داراست.

ارتقای روابط تجاری ایران و کوبا نیازمند عزم سیاسی راسخ، برنامه‌ریزی بلندمدت و اجرای راهکارهای عملیاتی هوشمندانه است. بهره‌گیری از مکانیسم‌های نوآورانه مالی و پرداخت، تمرکز بر بخش‌های اولویت‌دار و تقویت زیرساخت‌های لجستیکی می‌تواند چالش‌ها را کاهش داده و فرصت‌ها را به حداکثر برساند. موفقیت در این مسیر نیازمند صبر، شکیبایی و سرمایه‌گذاری بلندمدت است. با اجرای این راهکارها، روابط تجاری ایران و کوبا می‌تواند به الگویی موفق از همکاری جنوب-جنوب تبدیل شده و منافع متقابل دو کشور را تأمین کند. ورود هدفمند و برنامه‌ریزی‌شده به بازار کوبا نه تنها رقابت‌پذیری محصولات ایرانی را تقویت می‌کند، بلکه ایجاد شبکه‌های همکاری پایدار و توسعه دیپلماسی اقتصادی و فناورانه ایران در شرایط تحریم را ممکن می‌سازد. (Solorza, 2016)

جمع‌بندی

پژوهش حاضر نشان می‌دهد که دیپلماسی اقتصادی کوبا یک پدیده پیچیده و منحصر به فرد است که ریشه در ساختار سیاسی تک‌حزبی، اقتصاد متمرکز و مقاومت تاریخی این کشور در برابر فشارهای خارجی، به‌ویژه تحریم‌های ایالات متحده، دارد. برخلاف تصور رایج، کوبا تنها یک اقتصاد آسیب‌پذیر نیست، بلکه بازیگری فعال است که با اتخاذ راهبردهای هوشمندانه، توانسته است در شرایط دشوار جهانی بقا یابد و حتی جایگاه خود را در نظام بین‌الملل تثبیت کند. این راهبردها، که بر مبنای دیپلماسی سیاسی و اقتصادی متکی به یکدیگر شکل گرفته‌اند، به کوبا امکان داده است تا وابستگی خود به یک قدرت واحد را کاهش دهد و به سمت تنوع‌بخشی به شرکای تجاری و اقتصادی حرکت کند.

یکی از جلوه‌های مهم این سیاست تنوع‌بخشی، روابط مستقل کوبا با برخی کشورهای اروپایی است. گرچه کوبا سال‌ها تحت تحریم‌های ایالات متحده قرار داشته، اما توانسته روابطی مستقل و نسبتاً مثبت با برخی کشورهای اروپایی حفظ کند. دلیل این امر آن است که اروپا برخلاف آمریکا هیچ‌گاه سیاست انزوای مطلق علیه هاوانا را در پیش نگرفته و همواره تعامل و گفت‌وگوی انتقادی را ترجیح داده است. از سوی دیگر، حضور اقتصادی اروپا در بخش‌هایی مانند گردشگری، انرژی و داروسازی برای دو طرف سودمند بوده و کوبا نیز به‌منظور کاهش وابستگی به شرکای محدودی چون ونزوئلا و روسیه، فعالانه به سمت تنوع‌بخشی روابط خود با اروپا حرکت کرده است. افزون بر این، برای برخی کشورهای اروپایی، کوبا نمادی از استقلال در برابر هژمونی آمریکا محسوب می‌شود و حفظ رابطه با این کشور نوعی فاصله‌گذاری سیاسی از واشنگتن تلقی می‌گردد. همین عوامل موجب شده که اروپا کوبا را تهدیدی ژئوپلیتیک نبیند و در نتیجه برخلاف ایران، که در نگاه غرب پرونده‌ای پرچالش دارد، امکان تداوم روابط اقتصادی و سیاسی مستقل فراهم شود.

تحلیل ساختار سیاسی و اقتصادی کوبا نشان می‌دهد که سیاست‌های اقتصادی این کشور نه تنها با هدف رشد و توسعه، بلکه برای حفظ ثبات سیاسی و تحقق اهداف اجتماعی طراحی می‌شوند. کنترل حزب کمونیست بر نهادهای دولتی، رسانه‌ها و بخش‌های کلیدی اقتصادی، انسجام و هماهنگی در تصمیم‌گیری‌های کلان را تضمین کرده، اما همزمان محدودیت‌هایی در زمینه انعطاف‌پذیری و نوآوری ایجاد کرده است. با وجود اصلاحات اقتصادی محدود، مانند

اجازه فعالیت بخش خصوصی کوچک و تلاش برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی، دولت همچنان کنترل استراتژیک خود بر اقتصاد را حفظ می‌کند. این رویکرد، در کنار تحریم‌های بین‌المللی، کوبا را با چالش‌هایی مانند بوروکراسی سنگین، کمبود نقدینگی و وابستگی به واردات کالا و انرژی مواجه کرده است.

با این حال، کوبا توانسته است با استفاده از دیپلماسی پزشکی، صادرات خدمات بهداشتی و به کارگیری مکانیسم‌های تهاتری مانند مبادله شکر با نفت، منبع درآمد ارزی قابل توجهی ایجاد کند. این راهکارهای خلاقانه، الگویی از مقاومت اقتصادی در برابر فشارهای خارجی ارائه می‌دهند و می‌توانند برای دیگر کشورها، از جمله ایران، الهام‌بخش باشند. تجربیات کوبا نشان می‌دهد که حتی در شرایط محدودیت شدید اقتصادی، با استراتژی‌های هوشمندانه و همکاری بین‌المللی می‌توان به پایداری اقتصادی دست یافت.

روابط ایران و کوبا، فراتر از یک همکاری اقتصادی ساده، فرصتی برای تقویت همکاری‌های جنوب-جنوب و کاهش وابستگی به قدرت‌های غربی فراهم می‌کند. ایران می‌تواند با بهره‌گیری از پتانسیل‌های بخش‌های کشاورزی، انرژی، بیوتکنولوژی و داروسازی، حضور خود در بازار کوبا را تثبیت کند. نیاز کوبا به واردات کالاها و خدمات، همراه با دستاوردهای علمی و صنعتی این کشور، زمینه‌های مناسبی برای همکاری مشترک فراهم می‌آورد. پروژه‌هایی مانند تولید واکسن و دارو، کشت فراسرزمینی، و سرمایه‌گذاری در انرژی‌های تجدیدپذیر می‌توانند روابط دو کشور را به سطح بالاتری ارتقا دهند و منافع اقتصادی و علمی قابل توجهی به همراه داشته باشند. با این حال، موفقیت در توسعه روابط اقتصادی ایران و کوبا نیازمند توجه جدی به چالش‌ها است. مشکلات لجستیکی، هزینه بالای حمل و نقل، محدودیت‌های بانکی و مالی، و حضور رقبای قدرتمند در بازار کوبا، موانعی هستند که باید با برنامه‌ریزی دقیق و راهبردهای عملیاتی بلندمدت مدیریت شوند.

برای تبدیل فرصت‌ها به واقعیت، ایران و کوبا می‌توانند بر چند راهکار کلیدی تمرکز کنند: استفاده از مکانیسم‌های مالی جایگزین مانند تهاتر و خطوط اعتباری مشترک؛ سرمایه‌گذاری بلندمدت در پروژه‌های زیرساختی و صنایع استراتژیک به‌ویژه در حوزه انرژی و بیوتکنولوژی؛ توسعه زیرساخت‌های لجستیکی و مدیریت زنجیره تأمین؛ و ایجاد چارچوب‌های نهادی و حقوقی مستحکم، از جمله توافق‌نامه‌های تجارت ترجیحی و کارگروه‌های مشترک.

در نهایت، موفقیت روابط اقتصادی ایران و کوبا نه تنها نیازمند صبر، شکیبایی و برنامه‌ریزی جامع است، بلکه می‌تواند الگویی موفق از همکاری‌های جنوب-جنوب و مقاومت اقتصادی در برابر فشارهای بین‌المللی باشد. این روابط علاوه بر منافع اقتصادی، یک ضرورت استراتژیک برای تنوع‌بخشی به شرکای تجاری ایران و تقویت جایگاه کشور در منطقه آمریکای لاتین محسوب می‌شود و ظرفیت تبدیل شدن به نمونه‌ای برجسته از دیپلماسی اقتصادی مقاوم و هوشمند را دارد.

فهرست منابع

- Anh Cong, T. (2024). Cuba's Economic Reform Process: Challenges and Prospects. *International Journal of Social Science Research and Review*, 423-429.
- ASCE. (1993). *Cuba Trade Policy in a Transition*. ASCE.
- BCIE. (2024). *Country Strategy Cuba 2019-2024*. BCIE.
- BTI. (2024). *BTI 2024 Country Report Cuba*. BTI.
- Carlos, J. (2019). External constraints on the Cuban economy in the current environment of uncertainty. *CEPAL*, 154-170.
- Coface. (2024). *Cuba Country File, Economic Risk Analysis*. Получено из Coface: <https://www.coface.com/news-economy-and-insights/business-risk-dashboard/country-risk-files/cuba>
- Cordoví, J. T., & Mario, J. (2008). *An Overview of the Cuban Economy, the Transformations Underway and the Prospective Challenges it Faces*. Получено из realinstitutoelcano: <https://www.realinstitutoelcano.org/en/work-document/an-overview-of-the-cuban-economy-the-transformations-underway-and-the-prospective-challenges-it-faces-wp/>
- Desilver, D. (2015). *What we know about Cuba's economy*. Получено из Pewresearch Center: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2015/05/28/what-we-know-about-cubas-economy/>
- Dominguez, J. (17 08 2015 г.). *What You Might Not Know About the Cuban Economy*. Получено из HBR: <https://hbr.org/2015/08/what-you-might-not-know-about-the-cuban-economy>
- Domínguez, J. I. (2017). Cuba's Economy at the End of Raúl Castro's Presidency: Challenges, Changes, Critiques, and Choices for the Future. B O. E. Jorge I. Domínguez, *The Cuban economy in a new era* (стр. 1-14). London: Harvard University David Rockefeller Center For Latin American Studies.
- Elizabeth Drew, E. (2016). Cuban Trade Relations Under the U.S. Embargo and their Impact. *Senior Theses*, 114.

Embassy of the kingdom of the Netherlands in Havana. (2021). *DOING BUSINESS IN CUBA*. Havana.

Fundsforngos. (2024). *Cuba's Ministry of Foreign Trade and Foreign Investment: A Strategic Approach*. Получено из Fundsforngos: <https://www2.fundsforngos.org/donor-agencies/cubas-ministry-of-foreign-trade-and-foreign-investment-a-strategic-approach/>

Global Edge. (2024). *Cuba Economy*. Получено из Global Edge: <https://globaledge.msu.edu/countries/cuba/economy>

Global Finance. (2024). *Cuba gdp country report*. Получено из Global Finance: <https://gfmag.com/country/cuba-gdp-country-report/>

GTI. (2024). *Cuba Trade Trend*. Получено из Global Trade and Industry Growth Lab.: <https://gti.sinoimex.com/EN/tg/?c=Cuba>

H.Preeg, E. (07 05 1998 г.). U.S. Economic and Trade Policy Toward Cuba. Washington: Washington: U.S. G.P.O. : 1999. .

ITC. (2023). Transforming Trade Cuba. *International Trade Center*.

Krok, D. (2014). *Cuba's Economic System: Market or Command?* Получено из EconMethodology: <https://www.econmethodology.org/an-analysis-of-the-economic-system-of-cuba/>

Levinson, S. (2025). *Cuba Trade*. Получено из Britannica: <https://www.britannica.com/place/Cuba/Trade>

Martínez, J. L. (2022).

Martínez, J. L. (2022). (Post-)colonial Archipelagos. Comparing the Legacies of Spanish Colonialism in Cuba. В J. L. Martínez, *The Political Economy of Contemporary Cuba* (стр. 76-95). Michigan: University of Michigan Press.

Mauritiustrade. (09 2025 г.). *Cuba: Introduction*. Получено из Mauritiustrade: <https://www.mauritiustrade.mu/en/market-intelligence/explore-markets/cuba/presentation>

Reuters. (2025). *Mexico's Pemex increased crude shipments Cuba 2024 filing shows*. Получено из Reuters: <https://www.reuters.com/business/energy/mexicos-pemex-increased-crude->

shipments-cuba-2024-filing-shows-2025-05-06/

Rodríguez, J. L. (14 04 2016 г.). *The Guidelines for Economic and Social Policy and their evolution 2011-2016*.

Rodríguez, J. L. (14 04 2016 г.). *The Guidelines for Economic and Social Policy and their evolution 2011-2016*.

Solorza, M. (2016). Financial Economic Reforms in Cuba. Rejoining Capitalism in an Age of Crisis. *Scielo*, vol. 47, #185, 1-11.

Tradecommissioner. (12 10 2023 г.). *Renewable energy sector profile - Havana, Cuba*. Получено из Tradecommissioner: <https://www.tradecommissioner.gc.ca/en/market-industry-info/search-country-region/country/canada-cuba-export/exporting.html>

Tradingeconomics. (2023). *Cuba Exports*. Получено из Tradingeconomics: <https://tradingeconomics.com/cuba/exports>

Tshilidzi, S. (2024). CUBA MARKET STUDY. *Department of Agriculture, Forestry and Fisheries*.

Volza. (18 06 2025 г.). *Top Import Trading Partners of Cuba - MOM Comparison*. Получено из Volza: <https://www.volza.com/global-trade-data/cuba-import-trade-data/cuba-import-trading-partners/>

دولت‌آبادی، ع. ب. (۱۴۰۰). دیپلماسی سلامت به مثابه قدرت نرم: تجربه‌هایی از برزیل و کوبا برای ایران. *فصلنامه علمی مطالعات قدرت نرم*. ۱-۳۶،

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۲۲ ۰۳ ۱۳۸۰ ه. ش.). *قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری کوبا*. Получено из <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/93562>: شورای اسلامی

معاونت دیپلماسی اقتصادی. (۲۶ ۰۱ ۱۴۰۳ ه. ش.). *تغییرات اجتناب ناپذیر در اقتصاد کوبا*. Получено из <https://economic.mfa.ir/portal/newsview/743056>: معاونت دیپلماسی اقتصادی وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران

[mfa.ir/portal/newsview/743056](https://economic.mfa.ir/portal/newsview/743056)

موسسه تحلیل بازار فردا . (۱۴۰۲، خرداد ۲۹). /افق روشن معاملات تجاری ایران و کوبا؛ پتانسیل وسیع همکاری از تهاتر نفت و غلات تا کشت سرزمینی. بازیابی از موسسه تحلیل بازار فردا: <https://www.tahlilbazaar.com/news/226619>/افق روشن-معاملات-تجاری-ایران-و-کوبا-پتانسیل-وسیع-همکاری-از-تهاتر